

Aydınlık

Sayı:2

İçtimaî, terbiyevî, edebî aylık mecmuadır.

1 Ağustos 921

Münderecat

Bir Sual

İçtimaî İnkılap ve Kadınlarımız

Cihan Harbi ve Edebiyat

Tekâmül-i İçtimaî Nazariyatı

İktisadî Cihan

Sen

Darümuallimîn ve Darümuallimât-ı Âliye

Avdet

Dâhilî Şüûn

Haricî Şüûn

Magdeleine Marx

Şefik Hüsnü

Sadrettin Celal

Ali Nizamî

A. Cevdet

Magdeleine Marx

İbrahim Alaattin

Andre Alatsko [?]

İdarehane: Babıali Caddesi'nde 71 numara

Tevzi mahalli: Babıali Caddesi'nde Çiftçi Kütüphanesi

Fiyatı 10 kuruştur.

Şehzadebaşı: Evkaf-ı İslamiye Matbaası

1337

[Fotoğraf]

İçtimaî hareketler ve işçi teşkilatları hakkında tetkikatta bulunmak üzere elyevm şehrimizde bulunan Magdeleine Marx yoldaş bilhassa mecmuamız için âtideki satırları yazmıştır. Fransa'da *Clarté* mecmuasında kadın inkılâpçılığına dair yazıları ve *Kadın ve Sen* isimindeki nefis üsluplu ve derin fikirli iki romanıyla meşhur olan misafirimizin bu vesile ile bir resmini de karilerimize arz ederek kendisini selamlarız.

BİR SUAL

Yalnız bir tek sual... Zira, maksadım, burada, şarka geldiğim günden beri topladığım ihtisasları bildirmek değildir. Bunlar pek çoktur.

Fakat mademki şarklı dostlarım bana; burada bulunduğum zamandan beri bir dakika bile zihnimden çıkmayan bir fikri beyan fırsatını vermişlerdir, bundan memnuniyetle istifade edeceğim. Bu fikir kadınların vaziyetlerine, daha doğrusu kurtuluşlarına aittir.

Biz garplıların birçoğları hâlâ, Türk kadınlarını, çarşafli ve harem dairelerinde mahpus kalan ve tevekküller güneşinin hâkim olduğu rengârenk bu gökten başka bir ufka malik olmayan esir zannediyor.

Halbuki ben, zengin sınıfa mensup, hiç olmazsa vakt ü hâli yerinde olan kadınların asla bu vaziyette olmadıklarını kendi gözlerimle gördüm. Onlar ince, malumatlı garp burjuvazilerinin malik oldukları nispi hürriyete ve Fransa'da aynı sınıfa mensup kadınlarınkine faik bir öğrenmek ve bilmek arzusuna maliktirler.

Bu tekâmülün harikulade süratini nasıl derin bir meserretle selamladığımı söylemeye bilmem lüzum var mıdır? Fakat bu sevinç bana kâfi gelmiyor; buna bir endişe inzimâm etmektedir.

Vesaiti malik olan kadınlar, uzun asırlardan beri kendilerini ezen tahakküm ve istibdattan kurtulmaya başlamışlardır. Bu harikulade bir işaret, güzel bir vaattir. Fakat onlar istihsal ettikleri hürriyeti, vesaiti olmayan hemşireleriyle taksim etmek için ne yaptılar, ne yapacaklardır?

Fikrim iyi anlaşılın... Ben burada teşebbüsât-ı hayriyeden değil belki onlardan pek çok müessir olan bir şeyden bahsetmek istiyorum: fikrî tesanüt, beşerî teavün...

Fikrin kıymeti ve harikulade kudretini takdir eden hanımlar, bizzat kendi memleketlerinde hürriyet-i tefekkürü himaye ve muhafaza etmek için ne yapacaklardır? Hayatı takdis etmeyi öğrenenler evlatlarının hayatını muhafaza etmek için ne yapacaklardır? Aşkın maverasına yükselen ve felsefesine nüfuz edenler, mensup oldukları sınıfların ve memleketlerin hudutlarını aşarak, beşerî ideal yolunda birleşmek üzere, ellerini diğer kadınlara uzatacaklar mıdır?

Şark kadınları, hemşirelerinin sabırsızlıkla bekledikleri bu teması tesis ve idameye mütemayil midirler? Hayırlı ve lazım olan rabita teessüs edemez mi?

Kardeş kalbimi açarak, faydalı olmak arzu-yı şedidimi arz ederek, sadece bu suali soruyorum...

İÇTİMÂÎ İNKILAP VE KADINLARIMIZ

Büyük sanayinin serî inkişafı, yirminci asrın bidayetinden beri, her sene mütezayid bir tarzda, kadınları fabrikalara, imalathanelere celp; ve onları, erkeklerinkinden daha biçare kitleler halinde işçi ordularına ilhak etmekte idi. Harb-i Umumî bu cereyana o zamana kadar misli görülmemiş bir vüsat ve ehemmiyet verdi. Bütün işçi erkeklerin cephelere sevk olunmasına rağmen, istihsalin tevakkuf etmemesi; ve hatta evvelki zarurî ihtiyaçlara zamimeten, tahmin ve tasavvurun fevkinde, külliyetli miktarlarda mühimmat ve malzeme-i harbiye imali mecburiyeti dolayısıyla, iş kuvvetinin, eskisinin birkaç misline iblağı lazım geliyordu. Bu da ancak nedret peyda eden erkek işçi yerine, kadınların ikamesiyle mümkün olabilirdi. En hatıra gelmeyecek işler için, onlara müracaat olunmaya başlandı. Hüsni rızalarıyla gelmedikleri zaman, bazı sanayi merkezlerinde, iş kabulüne mecbur bile ediliyorlardı. Bu suretle bilhassa İngiltere ve Almanya'da ve biraz daha küçük mikyaslarda Fransa ve İtalya'da, kudretli birer kadın işçi sınıfı vücut bulmuş; ve bunlar tabiatıyla, içtimaî inkılap davası etrafında, diğer kuva-yı müstahsile ile müştereken hareket ve onların teşkilatlarına intisap ettiklerinden, burjuvazi firkalarının idare ve himaye ettiği feminizm mücadelâtı büsbütün ehemmiyetten sakıt olmuştur.

Bizde de daha Harb-i Umumî'den evvel, halı ve dokuma tezgâhları, tütün fabrikaları, telefon şirketi gibi müessesatta kadınların çalıştırılması âdet hükmünde idi. Fakat miktarları pek mahdut idi. Uzun seneler devam eden seferberlikten münbais erkek kıtlığı, mutat olmayan ve hatta Türk kadınları için muvafık görülmeyen birçok işlerin de kendilerine tevdiini icap ettirdi. Nesillerden beri olduğu gibi, idare-i beytiyenin basit meşguliyetleriyle ömürlerini geçireceklerini, evvelce zanneden, dünyaya bîgane, birçok genç kadın ve kızların maişet cidaline atıldıkları görüldü. Buna mecburiyet hâsıl olmuştu. Hayat pahalılığı muvacehesinde; bir vakit kifaf-ı nefse yeten ufak iratlar, küçük maaşlarla kanaat ederek, kendi köşeciğinde yaşamının artık imkânı kalmamıştı. Evden dışarı çıkmak; kabiliyetine göre bir iş bulup, bütün gün çalışmak!.. Bundan başka taayyüş çaresi yoktu. Ancak böyle sebatkâr bir sa'y, evdeki ihtiyar ninenin, yahut mini mini yavrunun açlıktan ölmesine mani olabilirdi...

Ve böyle elim bir ıztırarın kamçısı altında, yüzlerle binlerle hemşirelerimiz; günün 12 ila 14 saati, içinde rehavetli bir hayat geçirmeye alışmış oldukları evceğizlerinden uzak yaşamaya katlandılar. Bu fedakâr kadınların adedi, harbin imtidâdınca arttı. Mütareke'den beri de, saha-i faaliyetleri tevessü etmekte devam etti. Bugün namuskâr bir sa'y ile, maişetini – maatteessüf burjuvazinin tamahkârlığı dolayısıyla, pek na-kâfi bir derecede– tedarik etmeye çabalayan, bu fevkalade calib-i alaka sınıf mensupları, pek büyük bir yekûna balığ olmaktadır. Hükümet devairinde, hususî ticarethanelerde, bankalarda, işhanelerde, dikişhanelerde, hastahanelerde, tedrisat müesseselerinde ve sair birçok darülmesailerde, ücret veya maaş mukabilinde işleyen, mühim miktarlarda kadınlara tesadüf olunur.

Bu meselede de diğer iktisadî tezahüratta olduğu gibi, Türkiye kendi hususî tekâmülünü takip edememiştir. Mevki-i coğrafimiz icabı, Avrupa'yı yakından takip etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Halbuki bizdeki küçük istihsal eşkâlini, mütekâmil büyük sermayedarlık usulü pek gerilerde bırakmıştı. Batî bir tekâmül-i iktisadî ile ona erişmenin imkânsızlığı, kısmen tabii mecramızda gitmekle beraber, büyük istihsalin icap ettirdiği tesisatı –tıpkı eski bir binaya, yeni

bir kat ilave edercesine– *superstructure* dedikleri tarzda, kabul ve tatbik etmeyi gayr-i kabil-i ictinab bir zaruret haline getirmişti. Kadınlarımız, böylece, Avrupaî bir tarzda –hiçbir kanun ile bunun tespitine lüzum olmaksızın– istihsal işlerine ve içtimaî faaliyetlere, günün birinde karışmaya başlamıştır. Gün geçtikçe bu iştirak daha ziyade ehemmiyet kesp edecektir. Zira birçok şehit asker ve mütekait memur aileleri bu zümrelere iltihak edecekleri gibi; ya hükümet tarafından yahut memuriyetin yaşatmaz bir meslek olduğunu, her gün daha ayan bir surette anlamak neticesi, kendiliklerinden, ekser memur ve zabitlerin teşebbüs-i şahsî sahasına atılmalarıyla, bunlara mensup birçok genç kadınlar, alınlarının teriyle, maişetlerini temin etmek lüzumunu hissetmekte gecikmeyeceklerdir.

Bu müellim vaziyetin faydalı cihetleri de yok değildir. Kadınlarımız bu suretle, hayatı –içinde yaşadıkları cemiyeti– rüyalı bir gözle değil, olduğu gibi görmek; içtimaî mesaille alaka peyda etmek fırsatına nail olmuşlardır. Bizce Türkiye’de kadın meselesi, şehirler halkının yüzde seksenini teşkil eden bu sınıf hemşirelerimizin ve köylü kadınlarımızın hayatını ve saadetini alakadar eden mu’dil bir meseledir. Ve bu da aşağıda izah edeceğimiz vechile yarım tedbirler ve teşriî ıslahatlarla halledilmesi imkânı olmayan bir inkılab-ı içtimaî meselesidir. Bundan başka Türkiye’de bir feminizm meselesi yoktur ve olamaz. Olsa ve kanunen halledilse de büyük bir ekseriyetinin vaziyet-i içtimaiyesi üzerinde, ufak bir salâh bile temin edemez. Şimdiye kadar –bunu teessüfle kaydediyoruz– efkâr-ı umumiyeğimiz, bu işle meşgul olmaya, hiçbir taraftan, davet edilmemiştir.

Gerçi İstanbul matbuatında, zaman zaman, güzide hanımlarımız ve bazı amatör gazetecilerimiz tarafından, Türk kadınlığına ait yazılmış makaleler intişar etmektedir. 1324 Meşrutiyeti’nden beri, bu bahsi arada bir kurcalamak, âdet hükmüne girmiştir. Bu münazaralarda en ziyade nazara çarpan: muarızların, münhasıran meselenin sathında seyran etmeleri; teferruat üzerinde, lüzumsuz yere ısrar ederek, halkın esasen kendi dehasıyla amelî bir tarzda hallettiği veya etmek üzere bulunduğu, ehemmiyetten ârî, üçüncü dördüncü derecede bahisleri tamik ile uğraşmaları; hülasa feminizmin ilan-ı iflas ettiği ve akameti sabit olduğu bir sırada, onun elan, en iptidaî metalibini tetkik etmekte gecikmeleridir. Halbuki hayat yürüyor... Şeklini tebdil ediyor. Bir müddet evvel mevzu-i bahs olan mesailden bazısı halledilmiş bulunuyor; diğer bazısı da, bir mesele olmaktan çıkıyor. Biz yürüyen hayata arkamızı vermiş... onun geçirdiği hâlâtan birini –bir râsıdın, nabud olmuş bir yıldızın bıraktığı ziya mevcesini tetkik etmesi tarzında– tahlil etmekle vaktimizi israf ediyoruz. Şarklı Müslüman ve Türk kadınlarının içtimaî faaliyetlerini gözden geçiriyorum da, Türkiyeli hanımlarımızın, bu hususta ne kadar geride kaldıklarını, hüznün ile müşahede ediyorum. Kazan, Türkistan, Azerbaycan, Kırım ve sair Tatar ve Türklerle meskûn memleketlerdeki hemşirelerimizin ne ilmî ve amelî bir tarzda çalıştıklarına muttali olsalar, hanımlarımız gıpta ve hayret içinde kalacaklardı. Geçen Nisan’ın beşinden yedisine kadar mesaisi devam eden Şarklı Müslüman Kadınlar Konferansı’nda cereyan eden müzakerat, bu arkadaşlarımızın, pek ulvî mefkûrelere rabt-ı kalb ederek hareket ettiklerini parlak bir tarzda göstermektedir.

* * *

Fikrimizin hakkıyla tavzihi için feminizm bahsi üzerinde biraz tevakkuf etmeye lüzum görüyoruz. Bizzat kendilerine taalluk eden bu cidale atılmazdan evvel de, tarihin kaydettiği büyük inkılap hareketlerinin ekserisinde, kadınların müessir yardımları sebk etmişti. İnsan

kitlelerini kaynatan içtimaî feveranlara karşı lakayd kalmaktan sarf-ı nazar; hakiki birer insan numunesi olduklarında şüphe bırakmayacak bir tarzda, her zaman mefkûresi, adalet ve nısfete en ziyade yaklaşan tarafı iltizam etmişler; ve böyle inkılap gayeleri uğrunda nefislerini feda etmekten çekinmemişlerdir. Alelumum Müslüman âleminde ve Türkiye’de de, bunu müeyyid birçok misaller ta’dad olunabilir. Fakat tetkik edilecek olursa, bu millî veya beynelmilel hareketlerde, kadınları ileri süren, kendini müdrük şuurlu bir iradeden ziyade –buhranlı zamanlarda halkın en emin rehberi olan– salim bir his ve sevk-i tabîî olmuştur. Beşerin saadet gayesini, erkek için başka, kadın için başka farz etmekteki gayr-i tabiiilik, derunî ve öğrenilmemiş bir tefehhümle, onlara malum olmuştur.

Maatteessüf on dokuzuncu asrın son nısfında Avrupa’da, dimağı burjuvazi zihniyeti ile meşbu, hissiyatı uyuşuk birkaç kadın nesli yetişti. Bunlar kadınlık için yeni bir içtimaî hedef keşfettiklerine zahib oldular. Erkeğin hâkim ve amir vaziyetini meşru ve makbul gösteren, dünyanın her tarafında cârî kavanin ve an’anâtı ve kadının aleyhine olan her nevi müsavatsızlıkları birer birer tahlil ile bütün hemşirelerinin acınacak hallerini, bu hukuk tefavütüne irca etmeye hasr-ı mesai ediyorlar; ve umum kadınları el ele vererek bir cephe teşkil etmeye ve erkeklere karşı bir cins mücadelesi açmaya davet ediyorlardı. Hatta nokta-i nazarlarını daha ziyade teşmil ile neticeyi sebep yerine alıyorlar; beşerin bütün içtimaî ıstırap ve sefaletlerini, kadınların cemiyette siyaseten ve hukuken, layık oldukları mevkiî işgal edememelerinden münbais alaim-i maraziye olarak ileri sürüyorlar; ve insanî bir mefkûre taşır ricalin de kendilerine zahîr olmaları lüzumunda ısrar ediyorlardı. Bu davet, terakkiper ver siyasî firkalarda akisler bulmuş; bunlardan ekserisi programlarına, kadınlara siyasî hukuk ve müsavat temini maddelerini ilave etmişti. Bir zaman gelmişti ki, bu dava en hararetle münakaşa edilen siyasî mesailden madut olmuştu. Feminizm tabiri, ağızlarda en ziyade dolanan kelimelerden biriydi. Merkezî ve garbî Avrupa’da az zamanda müteaddit siyasî kadın cemiyetleri vücut bulmuştu.

Burjuvazi partilerinin bu mücadeledeki fiilî müzaheretleri, bu kadar gürültü ile inkişaf ettirilen bu hareketin, sunî, bir sermayedar manevrası olduğunu tedricen meydana çıkarıyordu. Ferdî sermayedarlığa müstenit istihsal tarzının, serî adımlarla, kadınları –aile ocağından koparıp– sanayi müstahsilleri ordularına ilhak eylemesiyle, bu kitlelerin kuvveti çok geçmeden tezauf edeceğini burjuvazi sezmeye başlamıştı. Feminizm cereyanları sayesinde, kendisine karşı dönmekte tehhür etmeyeceklerini bildiği bu kuvvetleri –gayet mahirane bir tarzda– ikiye bölmüş, birini diğerine karşı koymuş olacaktı. Aile esaretinin ehemmiyeti i’zam edilerek, kadınlara, sanayi ve sermaye esareti unutturulmak isteniyordu. Ve bu hud’a ümidin fevkinde bir muvaffakiyetle tetevvüc ediyordu; çünkü hadd-i zatında, dermeyan edilen pek makul metalibdi ve hücum edilen ve izalesi talep olunan müsavatsızlıklar ve haksızlıklar, en muhill-i haysiyet ve en aşikâr olanlardandı. Yalnız bir cihet hakkıyla idrak edilemiyor, yahut kasten ihmal ediliyordu: bu cins hukukundaki adem-i müsavat ile iktisadî teşekküller arasındaki münasebât... Ve bu münasebât meselenin ruhunu ve menşeyini teşkil ettiğinden, bütün gayretler, emekler –mevcut bir hastalığın arazını tedavi kabilinden– muvakkat ve tesirsiz tedbirler tavsiyesine; ve bazı sathî ıslahat elde etmeye münhasır kalıyordu ve bunlar bir deva-yı kül gibi, teknil fenalıkları kökünden izale edecekti?! Kadınlar intihap hakkına malik olacaklar; teşriî ve siyasî meclislere dahil olacaklar; ve bizzat müdahaleleriyle kanunları kendi lehlerine tasnif edeceklerdi!.. Bu serap gönüllerde sehâr bir tesir ika ediyordu. Türk kadınlarının müşteki

olmaları icap eden haksızlıklar, garba nazaran daha ehven olduğu halde; Meşrutiyet’le beraber, 1324’te Türkiye’ye de sirayet eden ve elan biraz evvel bahsettiğimiz yazıları ilham eden, bu şekildeki feminizmdir. Ve buna taraftar olmak, bir ara, bizde de zarafet ve kibarlık icabatından addolunmuştu!

Biz bir Marksist olarak, bu indî tahayyülat ile iktifa edemeyiz. Evet, kadınlar erkeklerle müsavi hukuka malik olmalıdırlar. Fakat sermayedar cemiyeti dâhilinde buna imkân var mıdır?! Evet cemiyetleri ve hükümetleri, resmen kadınların maduniyeti itikadını terk ve onlara erkeklerin hukuk ve mevki-i içtimaisini teşmil etmeye icbar etmek, kıymetli bir zafer elde etmektir.

Fakat hakikatte, sermayedar idaresini tanzim eden kavanini, zengin sınıflara mensup kadınlar lehine tashih ettirmekte kazancımız nedir?.. Meseleyi esasından, menşeinden ele almalıyız ki, şayan-ı ihticac bir hakikate vasıl olalım. Kadın neden erkeğin hâkimiyeti altına düşmüştür? Buna saik ne olmuştur? Bizi mübayanetten kurtaracak ancak bu suale verilecek cevaptır.

Ezmine-i kadime ve kurûn-ı ahire tarihleri tetkik edilecek olursa iptidaî müşterek tasarrufa müstenit cemiyet teşkilatlarının “tekâmül”-i iktisadî neticesi inhilale duçar olması ve cebir ve tagallüpten doğan ferdî mülkiyet temeli üstüne yeni idarenin kurulması, kadının ailevî esaretiyle aynı zamana tesadüf eder. Esirlere, servet ve sâ mânâna malik olmak daiyesinde bulunan erkek için kadınlar, bu zamandan bi’l-itibar, herhangi bir mal, az veya çok kıymeti olan bir varlık mahiyetinde idi. Bir şahsın diğer bir şahıs üzerinde tahakkümünü mümkün kılan ferdî mülkiyeti kanunlar en tabîî, en ruhanî hukuk-ı beşer meyanına ithal ettikleri zaman, kadının esaretini de teyit ve tespit etmiş oluyorlardı. Asrımıza kadar bu kudsî imtiyazın (!) diğer mevzuat-ı kanuniye hakkında yapıldığı gibi tenkidi bile tecviz edilmemişti. Fransız İhtilal-i Kebiri’nde ruhban ve asilzadegâna ait büyük malikâneler zapt edildiği zaman, bir taraftan da ferdî mülkiyet esasının takviyesine itina olunuyordu. Ve bu vaz-ı yedi meşru göstermek için mevzu-i bahs servetlere, kanuna münafî bir tarzda tesahub olduğu dermeyan ediliyordu. Ve bunun içindir ki o muazzam inkılap, kadının içtimaî ve siyasî vaziyetine, cüzî bir salâh bile temin edememiştir.

İktisadî tekâmül beşeriyeti, büyük sermayedarlığa, büyük istihsale doğru sevk ile ferdî mülkiyeti inkişaf ve ehemmiyetini tezyid eyledikçe, kadının mevkiî daha ziyade berbatlaşıyordu. Mebdede, küçük istihsal sistemi altında, o yalnız ailesi içinde esir idi. Şimdi üç kere fazla esir oluyordu: aile, fabrika ve hükümet esaretleri!.. Evinde kocasına tabi olan kadın, bütün gün kendisini çalıştıran patronun esiridir; ve ferdî temellük icabı –hatta en demokratik hükümetlerde bile– daima en kuvvetli ashab-ı serveti temsil eden hükümet de onun hukukuna –reyini almaksızın– dilediği gibi tasarruf etmek salahiyetini haizdir. Düşünülürse bugünkü şerait-i içtimaiye altında yaşamaya mecbur bir kadının vaziyeti, aynı sınıftan olan erkeğin vaziyetinden daha pek fecidir. Sermayedar patron her ikisini aynı şiddetle, istismara tabi tutmakla beraber, çok defa kadının kadın olmak vasfından da istifadeye yeltenir. Ve arzusunu ifadan imtina edenleri, sokağa atmaktan çekinmez. Bu gibi biçareleri, sokağın köşe başlarında fuhuş ve açlık bekler! Hiçbir zamanda ve hiçbir yerde, “fuhuş”, proletaryanın ücretli esaret devrinin bu en çirkin ve en feci hadisesi; sermayedarlığın icra-yı ahkâm ettiği, şu son zamanlardaki kadar, müthiş ve mahuf bir inkişafa mazhar olmamıştı. Bunu bir tarafa bırakalım:

maîşetini tedarik için, müessesatta çalışan kadın, bu suretle tevlid ve idare-i beytiye gailelerinden kurtulmuş olmuyor. Az masrafla çok kazanç temin etmek gayesinde olan sermayedar, bu hususiyetleri nazar-ı itibara almayı düşünmez. O bilakis kadının zaafını vesile ederek, onu erkeğe verdiğiinden daha dûn bir ücretle işletmek daiyesinde bulunur. Böylece emekçi kadın için tevlid, tahammül-ferisa bir bâr olur.

İktidar burjuvazinin elinde ve ferdî mülkiyet, cemiyet iktisadiyatının esasında kaldıkça, feminizmin azamî metalibi –elyevm merkezî Avrupa cumhuriyetlerinin kâffesinde olduğu gibi– bizde de istihsal edilse bile, bu nazik ve hayatî mesailin olanca kuvvetini muhafaza edeceği aşikârdır.

Nitekim Almanya'da, Avusturya'da, Çekoslavakya'da, Polonya'da, bugün kadın ve erkek müsavi hukuka malik oldukları halde, kadınların ailede ve istihsaldeki mağduriyetleri, bütün şiddetiyle, devam etmektedir. Bu tecrübeler gösteriyor ki, feminizm davası, kadınları, uzun seneler sadece bir hayal, bir gölge arkasından koşturmuştur. Sermayedar idaresi altında, kadının şahsına ve malına emretmek hakkına malik olması, ferdî mülkiyet hukukunun biraz daha inkişaf etmesi demektir; onu, sermayedarın elinde, bir alet-i istihsal olmak ihtimalinden vikaye etmez. Tahsil ve içtimaî mevkileri işgal hakkı da, yalnız ashab-ı servet ailelere mensup nisvanın yüksek tabir olunan makamlara ihzar ve kabulünü tazammun eder. Ve bu, erkek ile kadın arasında, bugün mevcut olan, iktisadî zıddiyet ve rekabeti arttırmaktan başka bir şeye yaramaz. Hatta feminizmin en mühim metalibinden olan hukuk-ı siyasiyeye malikiyet ve bilhassa intihap hakkının istihsali bile, servet sahibi olmayan kadınlara hakiki bir serbestî temin edemiyor. Esasen sermayedar idaresinde hakk-ı intihabın bilâ-tefrik-i cins bütün halka teşmili ancak lâfzî murad bir demokrasi olan burjuva demokrasisini kuvvetlendirir. Bu demokrasi, malik sınıflar tahakkümünün, en mükemmel şeklidir.

Kadının yalnız kanun nazarında değil, fakat bilfiil erkekle müsavi hukuka mazhariyeti ve onun gibi serbestçe inkişaf etmek hassasını haiz olması, iki şarta mütevakıftır. Bunlar da vesait-i istihsaliye üzerinden ferdî temellükün ilgası ve yerine her türlü esaret ve istismara gayri müsait bir içtimaî idare ikamesidir. Ancak bu iki şart, kadının bir taraftan zevce ve valide sıfatıyla, ailesi içinde, zevcine karşı istiklalini, bir taraftan da istihsal vetiresinde iktisadî kurtuluşunu mümkün kılabilir. Bu suretle kadının kuvvetleri ve istidatları, idare-i beytiyenin ezici, sıkı mecburiyetleri altında boğulmaksızın, umumî faaliyetler sahasında inkişaf; ve bu iki vazifesi ahenktar bir tarzda imtizaç etmesi imkânı tahassul edecek... O zaman istidatları gereği gibi inkişaf eden ve ihtiyaçları tamamıyla tatmin edilen kadın için, diğer tekmiil insanlarla beraber, azası aynı hukuka malik bir cemiyet dâhilinde, umumî faaliyetten hissesine isabet eden vazifeyi ifa ederek mesut bir hayat geçirmek müyesser olacaktır.

Bu hakikatleri idrak ettikleri içindir ki dünyanın her tarafında, kadınlar, burjuvazi kizib ve riyasının bir nevi tezahürü olan, feminizmi, bir kenara bırakıp, istihlaslarını içtimaî inkılap partilerinin muzafferiyetinde görmeye başlamışlar; ve her yerde teşkilatlarını, inkılap hareketlerini başarmaya salih bir tarzda tensik etmeye koyulmuşlardır.

Her memlekette bu kuvvetli kadın cemiyetleri, cezrî inkılâpçı hiziplere şuurlu birer istinatgâh teşkil etmektedirler. Kadın inkılâpçılığının ehemmiyeti hakkında bir fikir vermek için yalnız bir misal zikredeceğiz: İngiltere'de 12 Nisan 920'de Londra şehrinde in'ikad eden Kadınlar Konferansı'na Labour Parti'nin birer şubesi gibi icra-yı faaliyet eden 170 teşkilatı

temsil eden 400 murahhas iştirak etmiş ve müzakerat neticesinde, umum kadın teşkilatlarının, amele partilerinden en cezrisi olan müstakil Labour Parti ile teşrik-i mesai etmesi takarrür etmişti.

Bu kadın hareketlerinin başında, daima en mümtaz ve en münevver şahsiyetlerin, daha dün bir seviyede bulunan küçük hemşirelerinin davasını müdafaaya hasr-ı nefis ettikleri kayda şayandır. Bizde de neden müstesna bir talih eseri olarak muntazam bir tahsil ve terbiyeye mazhar olan, maişet endişesinden azade hanımlarımız, böyle yüksek bir mefkûre için bütün kabiliyetlerini sarf ve icabında nefislerini de feda etmek hasletinden mahrum bulunsunlar. Böyle bir faraziyeyi, biz hesabımıza onlara karşı bir hakaret addederiz. Ve eminiz ki, şimdiye kadar düşüncelerinin, dâhil oldukları ufacık zümrenin hod-endiş menafii hududunu aşmaması, meselenin vüsat ve ehemmiyetini takdir etmek fırsatına nail olmamalarından ileri gelmiştir. İçtimaî yaralarımızın membalarını hakkıyla teşrih eden ilmî yazılar, kendilerine arz edilmiş ve nereden geldiğini fark etmeden, geçici bir merhamet hissiyle karşıladıkları şikâyet avazelerinin içtimaî sebepleri anlatılmış olsaydı pek yakından alakadar olmaları icap eden bir mesele karşısında bulduklarını idrak; ve üzerlerine terettüp eden vazifeyi, bilâ-tereddüt, ifaya şitab edeceklerdi.

Ona şüphe yok ki, mücahedelerine, bu sınıf hanımların iştirak etmeleri, emekçi hemşirelerimiz için pek kıymetli bir hizmet addedilir. Fakat asıl ehemmiyeti olan cihet, onların kendi menfaatleri, sınıf teşkilatlarında olduğunu bizzat takdir etmeleridir. Bilgileri daha ziyade olanlar, bilmeyenleri ikaz ve tenvir etmeli; sermayenin istismarına karşı toplu bulunmaktaki fevaidi izah ile onları ittihadı teşvik etmeli ve imtisal numunesi olmaya çalışmalıdırlar. Bu nevi teşkilat amelîyelerinin ilk devresi, daima talim ve terbiyeye ve cehalet ve sefalet altında uyuşmuş bulunan şuuruları uyandırmaya hasredilir. Bu devirde münevverlerin konferanslar, dersler vermek, kitaplar yazmak suretiyle vaki olan faaliyetleri azîm faydalar temin eder. Bu adeta tarlaya tohum serpmek kadar velud bir iştir. Ve semereleri iktitaf edildikçe ondan büyük bir zevk-i manevî temin edeceği bedihidir.

Bugün memleketimizin meşgul olduğu tarzda büyük hayat ve memmat harpleri esnasında, herkesin kendi davasını muvakkaten ihmal etmesi mümkündür. Fakat bunlar geçici fırtınalardır. Yeni sebeplerin hudusunda tekrar başlamak üzere, mübeddel-i sükûn olurlar. Ve bu, böylece, içtimaî inkılâba kadar devam eder. Fakat cemiyetler içinde sınıflar baki kaldıkça, mağdurların teneffülara karşı olan mücadelesi, fasılasız devam eder. Bunun için, hiçbir düşünce, kadınlarımızın, sınıfların ilgası yolunda vaki olacak teşebbüslerini tehir etmemelidir.

Erenköy 24 Temmuz 921

Şefik Hüsnü

CİHAN HARBİ VE EDEBİYAT

Bütün içtimaî kıymetlerin, ahlakî mefhumların kıymetsizliklerini pek acı bir surette ispat eden ve milyonlarca insanların zekâsı, sa'y ve gayreti, fedakârlıkları bahasına meydana gelen eserleri bir hamlede yok eden Cihan Harbi'nin –diyebiliriz ki– hiç olmazsa bir faydası olmuştur: bugünkü medeniyet binasının ne kadar çürük, sakat ve gayr-i insanî esaslar üzerine kurulmuş olduğunu göstermek ve milletlerin hakiki dost ve düşmanlarının kimler olduğunu meydana çıkarmak!..

Hiç şüphe yoktur ki, on dokuzuncu ve yirminci asırlar harplerinin hakiki sebepleri iktisadî sebeplerdir. Fakat şurası da muhakkaktır ki bu iktisadî sebebi; vatan, beşeriyet, hürriyet, adalet gibi mefhumlarla süslemeden milyonlarca insanı mezbahaya sürüklemek kabil olmayacaktı. O insanlar ki, büyük bir ekseriyetleri itibarıyla, eski harplerde olduğu gibi, bu harplerden maddî bir menfaat elde etmiyorlar. Bilakis, sağ kalıp da memleketlerine döndükleri zaman, mevkilerini kaybetmiş, ailelerini perişan olmuş bir halde buluyorlar.

Bir milletin fertlerinde diğer milletlere karşı husumet ve kin ve nefret hisleri uyandıran ve onlarda, harbin hayatı, iktisadî ve medenî bir zaruret olduğu kanaatini hasıl eden amillerin en mühimi olmak üzere matbuat ve edebiyatı zikretmek icap eder. Mektep ve mabedin de bu hususta muhrip faaliyetleri ve tesirleri şüphesiz ihmal edilecek bir derecede değildir. Sırası geldikçe bunlardan bahsedeceğiz. Bugün, yalnız birinci amili tetkik eyleyeceğim:

Terbiye, hukuk, devlet, ahlak... gibi edebiyat da umumiyetle burjuva sınıfının edebiyatıdır. Bu edebiyatın sıfat-ı mümeyyizesi “milliyetçilik”tir. Vatanperverliği bir vasıta-i ticaret ve teneffu olarak kullanan burjuva gazetecilerin ve ediplerin gayeleri, insanları tabî bir surette yekdiğerine rapteden her şeyi mahvetmek ve onları sunî bir surette ayıran maniaları idame ve takviye eylemektir.

Muhabbet ve samimiyeti coğrafi hudutlar içinde tahdit etmek isteyen ve kin, intikamdan başka bir şekilde kahramanlık tasavvur edemeyen bu riyakâr muharrirlerin, edip ve filozofların; kasten cahil bırakılan, fikrî iradesi ve benliği tenmiye edilmemiş olan ahali kitleleri üzerinde yaptıkları tahripkâr tesirleri çok müthiştir.

Ta harbin iptidasında kendi memleketinin emperyalizmine karşı isyan ettiği için bütün namuslu insanlar tarafından büyük bir hürmet ve muhabbetle yâd edilmeye layık olan Almanyalı Profesör Nikolai bu hakikati ne kadar iyi takdir etmiştir:

[Bugün bu milliyetçilik zihniyeti altında vatanperverlik, hakikaten harikulade müstebit ve gaddar bir şekil ve mahiyet almıştır. O, hiçbir devirde bu kadar müstebit ve inhisarcı değildi. Bugün her şeyi kemiriyor. Hürriyet, hakikat, muhabbet, ilim, hayat ve saadet... Hülasa güzel ve insanî olan her şey bu mabud-ı muazzam karşısında boyun eğmelidir. Ne kadar cinayet ve zulümler, millî sıfatı ilavesiyle, fazilet olarak gösteriliyor ve bu suretle yegâne ve ebedî olan hakikatin yerine herkes kendi millî hakikatini ikame ediyor... Hiçbir devirde, hiçbir harp esnasında bu milliyetçilik dalaleti bu kadar vâsî bir mikyasta intişar etmemiş, hiçbir zaman insanların taassup ve hayvaniyetini tahrik ve teşci eden âsâr-ı edebiye ve sanatkârane bu kadar mebzuliyet ve süratle yayılmamıştı. Fakat biz, bu harikulade ve marazî tevessü ve tekemmülde, sönmek üzere bulunan bir meşalenin son alevini görüyoruz...]

Filhakika Harb-i Umumî'nin iptidasından beri, bütün memleketlerde, akl-ı selim ve mantıkla hiçbir alakası olmayan o kadar mütenevvi iğrenç yalanlar, hezeyanlar yazıldı ki bir emraz-ı asabiye mütehasısının bunlar arasında dalalet-i fikir ve cinnetin her türlü nevilerine ait misaller, numuneler toplaması kabildir. Fakat, Marcel Martinet'nin dediği gibi, emraz-ı asabiye mütehasısları da bugün müşterileriyle rekabet etmektedirler.

Bu Cihan Harbi'ni, gazete idarehanelerinin sıcak odalarında veya kadife koltuklar içinden takip eden bu şarlatanlar, en ufak bir safhasını bile bizzat yaşamadıkları, hiçbir mahrumiyet ve sefaletine katlanmadıkları harbin ulviyetinden, vatan uğrunda kahramanca feday-ı can etmenin kutsiyetinden bahsettiler. En iptidaî ve behimî hislerine hitap ettikleri ahali kitleleri de, bu telkin-i müşterekin taht-ı tesirinde akıl ve idraklerini kaybettiler ve onlarla beraber “Sonuna kadar!..” diye bağıldılar...

Bütün nurların söndüğü, bütün ümitlerin mahvolduğu, bütün kıymetlerin iflas ettiği bu meşum kara günlerde nurdan birer rehber gibi parlayan bu muhterem şahsiyetlerin eserlerini tetkik etmek bizim için bir vazifedir.

1870 hezimetinden sonra Fransa'da Zola'nın *Débaçle*'i ve Belçikalı Lemonnier'nin *Charners*'si intişar etmişti. Bu sahada tetkikatta bulunanlar iddia ediyorlar ki Fransız – Alman harbinden doğan eserler arasında, ölüm ve sefalet kokusunu en ziyade muhafaza eden bu iki kitaptır...

Yalnız iki devlete inhisar eden ve cihan-şümül bir tesiri olmayan birkaç aylık bir harbin; beş sene devam eden, dünyanın bütün memleketlerini aynı zamanda saran ve kendini tevlid eden bütün içtimaî sistemi esasından sarsan Cihan Harbi'nin yanında ne ehemmiyeti olabilir?

71 Harbi ondan evvelki bütün harpler gibi bir harpti. Çünkü o da, birçok sağlam adamları ölüm makinesi içine almıştı ve kullandığı tahrip vasıtaları mahiyet ve keyfiyetleri itibarıyla evvelki harplerinkinden hissedilecek derecede farklı değildi.

Fakat, eski Roma İmparatorluğu'nun inhilali arifesindeki ihtilaçları andıran, vâsî kıtalar üzerinde her şeyi tahrip eden bu milletler harbi hakiki bir “sivil harbi” oldu. Bu harpte meslekten yetişen askerler, ancak rehberlik, muallimlik vazifesini görmüşlerdir. Hemen bütün sağlam insanları silah altına alan, on binlerce, yüz binlerce çocukları, kadınları ve ihtiyarları doğrudan doğruya müteessir eden bu harp, bütün manasıyla bir “medenî milletler harbi” idi. İşin garibi şu ki, bütün beşeriyete rehberlik etmekle gururlanan milletler en önce birbirleri üzerine atıldılar ve malikiyetle iftihar ettikleri medeniyet, hürriyet ve ahlak... gibi mefhumların birer sathî ciladan, kabuktan ibaret olduğunu ve bunların kan ve çamur dalgaları içinde döküldüklerini, eridiklerini ve buna mukabil, bilhassa son asır esnasında ilim ve fen sahalarında meydana getirilen harikaların bizzat insanlara karşı kullanıldığını gördük.

Kendinden evvelki harplerin hiçbirine benzemeyen bu cihan harbinin başlangıcından beri namütenahi eserler neşredilmiştir. Bunlardan bir kısmı vatanperverlik ve emperyalizm, diğerleri sosyalizm ve beynelmileliyetçi fikirlerini müdafaa etmişlerdir. Bunların hiçbirisi, karilerin efkâr-ı esasiyesini değiştirecek kuvvet ve mahiyette değildir... Fakat bütün bu kitapların, hatta en adileri bile, hakikatle karşı karşıya geldikleri zaman onlar için yalan söylemek imkânı kalmamıştır. Çünkü hakikat çok açık, çok feci, çok dehşetli ve iğrençti. Fikir

ve nazariye sahasında yekdiğerlerinden ayrılan bu muharrirler, hakikat sahasında birleşmeye mecbur olmuşlardır.

Eski zaman harplerinde, askerliğin zâhirî debdebe, tantana ve ihtişamı altında saklanan acı hakikati, Cihan Harbi'nde, hatta askerlik zihniyetiyle meşbu zabitler bile, yazılarında saklamaya muvaffak olamamışlardır. Hatta istemeksizin, yahut aksini arzu ettikleri halde gördüklerini söyleyen muharrirler, ihtimal, en hararetli sosyalist ve anarşist nazariyelerinden fazla harbi tel'ine hizmet etmiş olacaklardır. İşte bu nokta-i nazardandır ki Cihan Harbi harbi öldürmeye yardım edecektir.

Acaba, Cihan Harbi'nden doğan eserler arasında hangileri insanlar üzerinde böyle halâskâr, katî bir tesir yapmıştır? Bunlardan, sefalet ve ölüm kokusunu en çok muhafaza edenler hangileridir?..

Hiç kimse tarafından tekzip edilmeden, korkmadan diyebiliriz ki, 4 Ağustos meşum gününden beri harp üzerine intişar eden binlerce kitaplardan hiçbiri Henri Barbusse'ün *Ateş – Le Feu* ismindeki kitabı kadar derin ve devamlı bir tesir bırakmamıştır. Üç yüz binden fazla nüshası basılan *Ateş*'i okuyan kari; harbin kutsiyetinden, şiiriyetinden, fazilet ve ulviyetinden bahseden insanların ne kadar yalan söylediklerini anlamakta gecikmez ve harbin, çamur, kan, sefalet ve vahşetten başka bir şey olmadığını ve insanların kahraman ve fedakâr bir ruha malik oldukları için değil belki demir makinenin içine girmiş bulduklarından dolayı mecburî harp ettiklerini, bütün muhariplerin arzularının, düşüncelerinin memleketlerine, aileleri yanına dönmekten başka bir şey olmadığını görürler... *Ateş*'i okuyanlar, düşmandan bahsedildiğini unuturlar ve orada yalnız insanları; riyakâr ediplerin ve gazetecilerin kendilerine fuzulî bir surette isnat ettikleri fazilet ve kahramanlıklardan âri olarak ve bütün benlikleriyle, bütün insanlıklarıyla görürler.

Bu kitapta siviller, kendilerinden saklamak istedikleri hakikatleri görmek mecburiyetinde kalmışlardır. Hatta bizzat Barbusse bile kendi kitabının bütün ehemmiyetini onun netice-i felsefisi mahiyetinde olan *Aydınlık – Clarté* ismiyle bir müddet sonra neşrettiği kitapta idrak edebilmiştir.

Hemen bütün lisanlara nakledilmiş olan *Ateş*'in ve *Aydınlık*'ın lisanımıza tercüme edilmesini gönül ne kadar istiyor!..

Bu iki kitaptan sonra, en ziyade şayan-ı ehemmiyet olarak zikredeceğimiz üçüncü kitap; harbe bizzat iştirak eden Macar zabitlerinden Andre Alatsko'nun *Harpte Adam* ismi altında bir kitapta topladığı küçük hikâyelerdir. Muhterem misafirimiz Magdeleine Marx yoldaş tarafından Fransızcaya tercüme edilen bu hikâyeler, harbin bütün fecayitini, bütün çirkinlik ve vahşetini, riyakâr vatanperverlerin bütün yalanlarını hakikaten kuvvetli bir kalemle tasvir eden ve vicdan-ı beşeri isyan ettiren canlı levhalardır.

Sonra, meşhur *Jean-Christophe* muharriri Romain Rolland'ın harbin ilk senesi neşrettiği *Au dessus de la mêlée* ismindeki kitabıyla genç şairlerden Marcel Martinet'nin *Les Tempes maudits* ve Henry-Jacques'ın *Nous... de la guerre* ismindeki mecmua-i işarı; Gustav Dupin'in *La Guerre infernale*'i, Marcelle Cappy'nin *Une voix de femme dans la Mêlée*'si ve bu küçük makalemizde maalesef isimlerini zikredemediğimiz daha birçok eserler; aldatılmış beşeriyetin bütün ıstıraplarını, bütün sefaletlerini, bütün isyanlarını terennüm eden, kin ve

nefret ve intikam hisleri yerine teavün ve tesanüt hislerini ikame etmeye çalışan ve hal-i teşekkülde bulunan insanî bir cemiyetin insanî edebiyatının şaheserleridir.

Aydınlık artık tarihe karışan köhne bir medeniyetin köhne edebiyatının karşısında bir seher yıldızı safvet ve berraklığıyla parlayan ve bize geniş ufuklar gösteren bu insanî edebiyatın muhtelif parçalarını karilerine takdim etmeyi insanî bir vazife olarak telakki ediyor.

Suadiye – 27 Temmuz 921

Sadrettin Celal

TÜSTAV

FELSEFE-İ TARİH NOKTA-İ NAZARINDAN TEKÂMÜL-İ İÇTİMAİ NAZARİYATINA TENKİDİ BİR BAKIŞ

Tedkikat-ı felsefiye merakının memleketimizde gitgide daha geniş muhitleri kazandığını en büyük meserretle gören mecmuamız, bu yeni ve mesut cereyana daha kuvvetle yardım ümidiyle, felsefenin bugünkü yanan meselelerinden bazılarının tetkikine ayrıca sahifeler tahsis ediyor.

Cemiyet tarihimizin hususî nescinden dolayı bizi son zamanlara kadar yalnız “etik” meseleler alakadar etmişti. Çok yazıktır ki, gerek ulûm-ı tabiiyenin Galile’den beri attığı dev adımları sayesinde harikulade bir inkişafa mazhar olan “felsefe-i tabiiye”ye ve gerek on altı ve on yedinci asırların maruf büyük İngiliz filozofları tarafından yalnız dokunmak suretiyle tetkik edilerek nihayet Kant’la bir şekl-i katîde tebellür edebilen “bilmek yani *connaissance*” [*¹] felsefesine ve sonra psikoloji, mantık, estetik disiplinlerine karşı son zamanlara kadar umumî ve muzlim bir lakaydî hissediyorduk.

Yalnız Servet-i Fünûn devrinde estetik münakaşatı revaçta idi. Ancak bu münakaşalar, köklerini felsefeden alan derin ve şümulü görüş tarzlarının müteakabil tenkidi münakaşaları olmaktan ziyade, min-el-garaib Türkiye’de şöhret alan Taine gibi bazı pek açık üsluplu muharrirlerin eserleri etrafında dönen acayip müşatemelerden ibaret kaldı. Başında kavak yeli dolaşan bazı gençlerin idare ettikleri bu cereyanların merkez noktasını “senden iyi ben anladım” iddiası teşkil eder. Fakat bilmeyiz ki Taine’i anlayabilmek için mutlak başta kavak yeli estirmeye lüzum var mıdır; yahut daha kestirme söyleyelim, Taine etrafında bu kadar velveleye ve genç enerjisi sarfına hacet var mıydı? Bildiğimiz bir şey varsa o da, eğer bir vakitler Türk gençliğindeki gurur-ı ilmî yalnız Taine ve emsalini kavramakla mutmain olmuş ve tükenmişse, o zamanların, bugünkü gençlik için artık efsane-i maziye karışacak kadar gerilerde kalmış olmasıdır. Bugün her genç anlıyor ki, bize lazım olan öyle moda veya modern cereyanlara kapılıp şunun bunun körü körüne peşine takılmak değil, fakat mütemadi ve rençberce bir sa’y ile –tabirimi mazur görün– çalışıp lazım olan her şeyi öğrenmek ve yıkılmaz, sonuna kadar müdafaa edilebilir bir nokta-i nazar sahibi olmaya doğru ilerlemektir.

Eskiden âdet olan iltikat devrine artık nihayet vermeliyiz, zira ilmen seciyesiz hezarfen adamlara ihtiyacımız yoktur. Eğer maksadımız Türklerden yaratma kudretini haiz enmuzecler çıkarmaksa, satıhlarda yayılmakla iktifa etmeyelim, fakat tıpkı maden ocaklarında öze dokunmak için kışr-ı arzı terk edenler gibi, araştırdığımız noktaların ta derinlerine kadar inmeye çalışalım...

* * *

Son zamanlarda garbı fevkalade işgal eden meselelerden biri felsefe-i tarih meselesidir. Birçoklarına göre tarih bir zar oyunu gibi tesadüfî bir şeydir. Orada ne mantıklılık vardır, ne de

¹ İstilahat-ı İlmiye Encümeni bu mühim “*connaissance*” kelimesini “marifet, ilim, malumat” diye üç kelime ile tercüme ediyor. Bu surette ne tercüme etmenin manasını, ne de hassaten felsefe istihlaları tercümelerinin kıymet ve veznini katiyen anlayamadığımızı ispat ediyor. Biz felsefe istihlaları hakkında hususî bir fikir besliyoruz ve mezkûr encümenin tercümelerini maalesef alelekser kabul edememek ıztırarında bulunuyoruz. Bu husustaki düşüncelerimizi ayrıca neşredeceğiz.

şöyle böyle bir insicam mevcuttur. Hadisat, mozaik parçaları gibi birbirini velyedip gider. Her şey kör bir tesadüfe bağlıdır ve bu tesadüfi vaka ve hadiseler arasında eserden müessire giden ezeli bir katiyet, bir sıkı merbutiyet yoktur. Bu kanaatte bulunan tarihşinaslara *historiens historisants* diyorlar. Bu görüş tarzını karakterize eden cihet büyük adamlara pek büyük ehemmiyet atfetmesidir. Filhakika bu nevi tarihşinaslar iddia ederler ki tarihi büyük adamlar yapar, bir Sezar, bir Luther, bir Napolyon veya Kant olmasa idi tarih cereyan ettiği gibi etmezdi. Yani tarihi yapan bu gibi dühattr.

Bu görüş tarzına tamamen zıt olmak üzere “determinist – muayyeniyetçi” denilen diğer bir tarihi telakki tarzı mevcuttur. Tarihte bir insicam, bir eserden müessire giden “determinizm” arayan bu ikinci nazariyeye göre tarihî hadisatta büyük insanların rolü öyle i’zam edildiği kadar değildir, zira tarihi asıl yapan cemiyetlerdir, insanların küme halinde yaşayışlarıdır. Büyük adamlar cemiyetin içinden fişkırarak çıkmışlardır. Yoksa cemiyetin dışından içine girmemişlerdir. Cemiyettir ki insanları doğurur, yoksa insanlar cemiyetleri vücuda getirmezler. *Historiens sociologues* denilen bu telakkiyi müdafaa eden tarihşinaslar, cemiyet hadiselerini tıpkı bir şah oyununa benzetirler. Nasıl o oyunda taşların bir vaziyeti ile onu takip eden vaziyet arasında bir mantıklılık, bir riyazî rabıta varsa, cemiyet hadiselerinde de öyle bir ittırad mevcuttur. Müessirsiz eser yoktur ve esere vasıl olmak mutlak müessirden hareketle kabildir.

Bilhassa meşhur riyaziyeci Laplace’da en keskin ve ekstrem bir şeklini gördüğüm bu tarz-ı rüyete nazaran tarih şöyle izah ediliyor: Kâinat bir takım zerrelere ve bu zerrelere icra-yı tesir eden bir takım kuvvetlerden ibarettir. Tarihin herhangi bir anında bu zerrat muayyen bir takım mevkilerde bulunurlar. O anı takip eden asgar-ı namütenahî bir zaman sonra zerrelere kuvvetlerin tesiri altında her biri asgar-ı namütenahî mesafeler katederek ilk andaki mevkilerini değiştirirler. Bu surette bir ikinci vaziyet-i tarihiye husule gelir. Bunu da bir üçüncü ve dördüncü ve ilh... anlar takip eder. Demek herhangi bir an-ı tarihîde zerrelere kuvvetlerin mesela riyaziyede kullanılan vaziyet mihverlerine nazaran vaziyetleri ve kıymetleri yani “fasla ve tertipleri” kâmil malum olsa, herhangi bir istikbal veya mazi anındaki zerrelere kuvvetleri ve onlara icra-yı tesir eden kuvvetlerin kemiyetleri bir basit tamâmî ve tefazul hesabıyla malum olacaktır. Kısaca söyleyelim, tarihin yalnız bir anını kâmil bilmek ile hem maziden aynen haberdar olmak hem de istikbali aynen görmek kabildir.

Kâinatı zerre ve kuvvetten ibaret farz eden bir zamanın çocuğu Laplace ikinci grup tarihşinasların en ekstremine iyi bir misal olduğundan zikrettik. Yoksa bugün, son derece yekcihet olan bu nokta-i nazar pek mahdut felsefe muhitlerinde revaçtadır. Mesela Vogt veya Büchner gibi materyalistlere iltihak edenlerle Ernest Hegel gibi monist düşünenlerden başka bu tarz-ı rüyete mütemayil meraklı yoktur.

Ne olursa olsun, tarihte bir determinizm görenler yani eserlerle müessirler kabul eden ve bunların arasında sıkı bir rabıta arayanlar diğer sınıf tarihşinaslardan daha çoktur. Biz burada bu iki mühim nokta-i nazarı “jenetik” mahiyetleri içinde uzun uzadıya tetkik edip birbiriyle karşılaştırmak niyetinde değiliz. Zira bu mesele bizi “mevcut” ve “mevcudun tahavvülü” meselelerine kadar sürükler ki, bu surette bir taraftan “connaissance” nazariyatının diğer taraftan “causalite – illiyet” ve “metafizik” spekülasyonlarının tam ortasına düşmüş oluruz. Biz bu makalemizde sadece, determinist tarihşinas – sosyologların hayat ve tarihi izah edişlerini

“*ad valorem* – kıymetine göre” tetkik edip bunların birbirinden nerelerde farklı olduklarını meydana koymakla iktifa edeceğiz.

Onlar iki gruba ayrılıyorlar. Bir kısmı, hayat ve tarihin tahavvül esbabını ya muhit ve iklim tehalüfünde, ya ırkların başka başka yaratışlarında veyahut nüfusun suret-i tevazzuunda arıyorlar. Diğer mühim bir kısmı da içtimaî kımıldanma amillerinin en mühimlerini din, iktisat, akıl, estetik, ahlak, hukuk, politika gibi içtimaî müesseselerde buluyorlar.

Bu iki grup görüş tarzını süratle gözden geçirelim:

Muhit nazariyecilerine göre tarihin en mühim amili, insanların yaşadıkları yerdir. Son zamanlarda bilhassa Taine ile yine şöret kazanan bu nokta-i nazar müdafilerine ta on sekizinci asırdan beri tesadüf edilmektedir! Filhakika Montesquieu iklim ile medeniyetleri izaha çalışmıştı. İklimlerin değişmesiyle, diyordu, medeniyetler de değişir ve bir iklimin yetiştirdiği medeniyeti diğer bir iklim kabil değil yetiştiremez. Almanyalı Ratzel iklimden ziyade arazinin coğrafi şeklini daha esas olarak tutar ve dağlarla vadilerin, nehirlerle ormanların duruş, yapılış tarzına göre ve oralarda yaşayan insanların bu tabiat şekillerine nazaran aldıkları vaziyete göre medeniyetleri de tayin eder. Deniz kıyılarında açılan bir medeniyetle, dağlık yerlerdeki medenî kımıldanışlar birbirine asla benzemezler. Kısaca, medeniyeti yapan coğrafyadır.

Fakat bu nokta-i nazar pek na-tamamdır. Bunu burada uzun uzadıya cerh için çalışmayacağız. Yalnız şu fikri ileri sürmekle iktifa edeceğiz: Eğer coğrafya medeniyetler yapsaydı Türkler de eski Yunanlılar gibi aynı bir medeniyet çıkarmalıydılar, çünkü aynı coğrafyaya maliktirler.

Diğer bir takım sosyologlara göre de medeniyetler arazinin verdiği ve verebileceği tabii servetlere göre teşekkül eder. Mesela çayırda mestur vâsî ovalarda yaşayan insanlarla, maden çıkarmakla meşgul insanların tesis edecekleri medeniyetler başka başka olur. Bu görüş tarzına göre medeniyetlerin teessüsünde umumî muhaceretlerin de büyük tesirleri vardır. Memleketimizde bir zamanlar taabbüd edilen Edmond Demolins’in ön ayak olduğu bu cereyan salikleri yollara pek büyük ehemmiyet atfetmektedirler. Büyük bir hakikat ihtiva ettiği iddia edilen bu nazariye ile mesela Türklerin, bir yol, Orta Asya’dan başlayarak Karadeniz cenubundan İstanbul’a kadar, diğer bir yol da aynı deniz şimalinden Tuna havzasına kadar nasıl muhaceret ettikleri ve oradaki tevazzu tarzları ile intihap ettikleri yaşayış sistemleri izah edilmek isteniyor. Fakat noksan olan bu nazariye hiçbir vakit “bütün hadisatı” izah edebilmek mahiyetinde değildir. Nitekim Edmond Demolins’in, memleketimizdeki âşık tilmizleri tarafından bir itina-yı fevkalade ile Türkçeye tercüme edilen *Yollar* adlı kitabında Türklerin hep “alçak ovalardan geçen stepler tarikiyle” hicret ettiklerinden, steplerdeki kervan teşkilatından, ailenin “müctemia-i ayaliye” şeklinden ve saireden uzun uzadıya ve lezzetle takip edilebilir bir lisanla bahsedilmektedir. Ancak, bütün bu uzun ve meraklı hikâyeler arasında görmek ve karar vermek istediğimiz bir nokta var ki o, daima zulmette kalıyor. Mesele şudur: Görmek istediğimiz, muhaceret eden akvamın niçin şu veya bu yolu intihap ettiklerinin izahı değil, esasen neden dolayı muhaceret ettiklerinin beyanıdır. Eğer sosyolog – tarihşinas mevkiinden bakarsak, insanların neden dolayı kımıldandıklarını öğrenmek bizim için ilk bilinecek meseledir, diğerleri şimdilik bizce fer’iyat sayılır. İşte Edmond Demolins bu meseleye şâfi cevap verememiştir. Ve fer’iyatla ciltler doldurmuştur.

Bu gruba ait bir ikinci sınıf tarihşinas tanıyoruz ki bunlar da hayat-ı içtimaiye amillerini ırkta arıyorlar, ırkların tehalüfüyle, diyorlar, medeniyetler de tehalüf eder. Eğer şu ırk bir medeniyet çıkarmışsa, bu ırk bir başka medeniyet çıkarmıştır ve çıkarmalıdır. Bunlara göre insanlar bilhassa kafataslarının şekillerine göre ayrılırlar. *Dolieocéphale* veya *brachycéphale* oluşuna göre, saç renginin sarı, siyah; yüz renginin beyaz, sarı, siyah, kırmızı olmasına nazaran, hayatlar, cemiyetler, medeniyetler başkalaşır.

Meşhur Fransız Kont Gobinau'nun idare ettiği bu mektep bir zamanlar fevkalade revaçta idi. Hâlâ bugün bile birçok cahil gazeteciler, Pedan [?] okuma meraklıları ve hatta ilim müntesipleri bile bu görüş tarzının meftunudurlar. Fakat Gobinau'dan beri epeyce zaman geçtiği için insanlar tecrübelerini daha ileri götürmüşlerdir. Bugün muhakkaktır ki ırkça düşünüldüğü takdirde bir medeniyet çıkarabilmesi kabil olmaz diye akide halinde ileri sürülen bir millet, mesela Japonlar, pekâlâ medeniyet de çıkarmışlar, o medeniyeti yaşamasını da bilmişlerdir. Bunlar bizim gibi sarılardan olacaklar ve hiçbir faaliyet-i harsiye için istidat göstermemeye "predestine" bulunacaklardı. Halbuki son zamanların tarihi bunun aksini parlakça ispat etti. Amerika'daki siyahların nelere kadir olabileceklerini, muallim, muharrir gibi serbest mesleklerde hatırları sayılabilecek bir tekâmüle mazhar olabildiklerini görüyoruz. Öyle yalnız ırk tehalüfüyle hayatı ve istikbali tayin etmek doğru değildir. İtiraf ederiz ki içtimaî hayatta ırkın bir payı, bir tesir tarzı vardır. Fakat derhal ilave etmeye mecburuz ki bu tesir dairesi mahduttur. İçtimaî kıymıdanışı sevk eden daha başka birçok kuvvetler var. Hele hâkim olan asıl ana kuvvetin bambaşka olduğu muhakkaktır.

Mevzumuzu teşkil eden grubun bir üçüncü kısmı daha vardır ki bunlar da hayat-i içtimaiye mihverini "nüfusun tavazzuu" anında buluyorlar ve diyorlar ki insanların şöyle veya böyle toplanmalarından, kümelerini şu tarzda veya bu tarzda yapmalarındandır ki yarattıkları medenî kıymetler de başka başka olur. "Densite morale" dedikleri ahlakî benzeyişlerin bir araya "tekâsüf etmesi" ve "densite sociale" umumî namı altına vazetmek istedikleri, cemiyetlerin sosyal kıymetlerinin tekâsüfü gibi tabirleri ortaya atarak "nüfus" mefhumu hakkında şimdije kadar vazedilmemiş bir takım manalar çıkarmaya uğraşıyorlar. Pozitivist filozof Auguste Comte'tan mülhem olan sosyologlardan Durkheim işte bu tandansı gösteren promoter'lerdendir ki "cemiyet şuurunu" ferdî şuurun fevkinde tutar ve ferdin başlı başına bir hadise olarak tetkikini külliyyen reddeder. Çünkü, der, bütün içtimaî hadiseler bir takım vazifeler ve memnuiyetler, kısaca, müteakabil mecburiyetlerden doğar. Bunun için ne maddî hayatı, ne de hukukî, iktisadî, dinî ve hassaten ahlakî hayatı anlamak yalnız ferdî tetkik ile kabil değildir. Hele ferdî şuurun tetkikiyle "aile" ve "mülkiyet" gibi bazı içtimaî hadiselerin tetkikine yaklaşmak bile imkân dâhilinde değildir. Hâsılı, harp senelerinde *Yeni Mecmua* ve *Muallim*'de Ziya ve Satı Beyler arasındaki sıcak münakaşaları takip edenler pekâlâ hatırlarlar ki, bu "nev - içtimaiyûna" göre ferdî psikolojisi mevcuttur. Biz burada, bu vâsî saha dâhilinde geşt ü güzarı yoktur. Fakat cemiyet psikolojisi lüzum görmüyoruz. [1²] Zira, bütün bu modern veya "supra-modern" âlimlerin fevkalade elegan olduğunu itiraf ettiğimiz ideolojiyi "konstrüksiyonlarını" hayret ve takdirle temaşa etmekle beraber, onlara iştirak edememekte mazuruz. Zira görüyoruz ki, bunlar kendilerine ne kadar "realist" veya "a posteriorist" gibi unvanlar verseler de yine

² [1] Bu bahse dair fazla tafsilata ihtiyacı olanlar, Leipzig filozoflarından Wundt'un sekiz cilt tutan *Cemiyet Psikolojisi* unvanlı eseriyle Durkheim'in bu eser hakkında *années*lerindeki kritik neşriyatına müracaat.

“unilateral” yani yekcihet kalmaktan kurtulamıyor ve “konstrüksiyon” hevesine mütemadiyen mağlup oluyorlar.

Malumdur ki âlemde en tehlike[li] şey konstrüksiyondur. Biz, cemiyetle ferdi karşı karşıya diken bu gibi nazariyeleri gözden geçirdiğimiz vakit Kant’ın meşhur “antinomi”lerini hatırlıyoruz. Ve Kant’la beraber [2³] diyoruz ki “a posteriori”ci olduğunu iddia etmekle beraber yine “a priori”ce bir şuur faaliyeti sayesinde malumat elde etmek isteyenler daima safsatalara vasıl olurlar.

Diğer taraftan, sırası gelmişken söyleyelim, ferdi şuurun neden bu kadar esir edildiğini anlayamıyoruz. Ferdi şuurun da kendine göre hürriyeti vardır. Hele akıl sahasında “hüküm” vermek, daha doğrusu “yeni hükümler” verebilmek hassası zekânın en mümtaz bir hususiyetidir. Mantık ilminde malumdur ki her hüküm bir “süje” ile bir “predikat”ın herhangi bir suretle raptedilmesi demektir. Raptetmek demek bir “terkip” yapmak demektir. Binaenaleyh eğer akıl, hükmedebilmek kabiliyeti ise, bu bir “terkip” kabiliyetidir. Yani akıl demek “terkip” hassası demektir. Terkip sayesinde ise yeni şeyler meydana çıkar. Bu yeni şeyler ya “keyfiyet” ya “kemiye” ya “münasebet” veyahut “modalite”ye ait yeniliklerdir. Kant’ın “Transandantal Analitik”inde gördüğümüz “akıl kategorileri” sayesinde ki akıl hükümlerini verebilir ve bu hükümlerde “yeni kıymetler” mündemiç bulunabilir. Hasılı daha uzatmak istemediğimiz bu bahsi şu netice ile bitirmek isteriz ki, his ve irade sahasında cemiyetin fert şuru üzerine olan tesiri pek büyük olduğunu itirafıyla beraber akıl ve bilhassa Kant manasında “saf akıl” üzerine zannedildiği kadar büyük bir tesiri olamayacağı kanaatindeyiz. Binaenaleyh, “hürriyet” hakkında metafizikçe bir tetkike lüzum görmeden yalnız Kant’ın “Kategoriler” nazariyatına iltihak ederek ve Durkheim’ın zıddına olarak diyoruz ki: ruh muhtevassından hiç olmazsa akıl esas itibarıyla hürdür.

Bir zaman memleketi velveleye düşüren Durkheim bahsine yine gelmek arzusunu muhafaza ile şimdilik şu cüzî mütalaa ile iktifa edeceğim.

Yukarıda, tarihşinas sosyologları iki gruba ayırmıştık. Birinci grubun muhtelif “tandanslar”ının izahını burada bitiriyoruz. Her ne kadar bunlara ilave olunacak daha başka nazariyeler varsa da, ana hatları itibarıyla yukarıya naklettiklerimiz o nazariyelerin en esaslarını teşkil ederler. Binaenaleyh bu grup hakkında daha fazla tafsilata girişmeden pek mühim olan ikinci grup âlimlerin görüş tarzlarına geçeceğiz.

Bunların birçoklarına göre tarihin en belli başlı amili dinler ve “itikatlar”dır. Medeniyetler bunlarla kurulur ve yine bunların tebdiliyle yok olurlar. Mesela Gustave Le Bon bu zihniyettir. Bu adamın *Fikirler ve İtikatlar* adlı kitabıyla ihtilaller hakkındaki eseri ve bir de Arap ve Hint medeniyetleri hakkındaki mücelledatını lezzetle okuyanlar, medeniyetlerin nasıl din ve ahlakla kurulup battıklarını müellifin gözüyle görürler. Hele *Cite-Antique – Medeniye-i Evvelîn* müellifi meşhur Fustel De Coulanges eserinde baştan aşağı bu nazariyeyi takip etmiş ve Yunan, Roma medeniyetlerinin oradaki hukukî, siyasî, iktisadî hayatlarının nasıl din tesirati altında tekevvün ve tekemmül etmiş olduğunu derinden derine izaha çalışmıştır. Diğer bazı âlimlere göre hukukî amiller yahut siyasî, ahlakî, bediî hadiseler, hayatın ve tarihin esasını teşkil etmektedirler. Bu âlimlerin hepsi de kendi nokta-i nazarlarını müdafaa için pek

³ [2] Kant’ın “Kozmoloji Rasyonel” bahsine müracaat.

çok emek ve akıl sarf ederler. Bunların “erudition – tebahhur”ları önünde hürmetle eğilmemek kabil değildir.

Fakat ne çare ki hakikate vasıl olunamadığı takdirde, ne kadar emek sarf edilse beyhudedir. Şuracıkta kariin nazar-ı dikkatini bir nokta üzerine celbe müsaraat edeceğim: hayatta insanın vazifesi dimağı birçok mozaik malumat ile doldurmak değildir. Hele bir “hakikate” vasıl olmak için ömür veren bir müteharrinin gayesi hiç böyle olamaz. Kâinat karşımızda bir panorama gibi duruyor. Dünyanın en büyük âliminin önünde hangi halde ise en iptidâî zihniyetli birinin karşısında da yine aynı halde durmaktadır. İnsanları birbirinden fark ettiren şey kâinata bakışlarındaki başka başkalıktır. Fikrimi daha izah için mevzumuz olan tarih sahasından bir misal alıyorum: Meşhur tarihşinas Ranke Roma tarihini kendine göre izah etmesinden dolayıdır ki cihan-şümül şöhretini kazanmıştır. Halbuki Ranke’nin topladığı tarihi elemanlar Ranke’den evvel de, mevcuttu. Fakat hiçbir tarihşinas çıkmadı ki o elemanları Ranke gibi toplansın ve heyet-i mecmuasını Ranke gibi bir huzme halinde bir noktaya tevcih ederek orasını aydınlatsın. Yani demek istiyorum ki maksat çok eleman araştırmak değil, hele o elemanları budalaca birleştirip hata-âlud netayice vasıl olmak hiç değildir.

Âlimin veya müteharrinin gayesi, lazım olan elemanları kuvvetli bir “sentez – terkip”le kavrayıp doğru bir takım görüşler meydana çıkarmaktır. İşte bu itibarladır ki yukarıda zikri geçen ve hayat-ı içtimaiyeyi ya dinî, ya siyasî, ya ahlakî, yaptığı gibi amillerden çıkarmak isteyen âlimler bütün “erudition – tebahhur”larına rağmen meseleyi en doğru bir surette halledememişler, hepsi “sübjektif” seviyelerde kalmışlardır.

Bu makalenin muharriri, bu mühim meseleye en şâfi cevap verebilen bir âlim tanımıştır ki hayat ve tarihin izah tarzı kendisine en konsekan, en hakikate yakın gibi görünmektedir. Âlimin adı Marx, vazettiği nazariye de maruf “tarihin maddî telakkisi”dir. Bize en doğru görünen bu nazariyeyi diğer makalemizde tetkik edeceğiz.

Heidelberg Darülfünûnu’ndan felsefe ve iktisat doktoru ve Berlin Mühendis Mekteb-i Âlisi’nden mezun

Ali Nizami

İKTİSADÎ CİHAN

Cihan-ı insaniyet; müthiş bir sınaî, malî ve ticarî buhran karşısında bulunuyor. Tarihin henüz kaydetmediği bu buhranda işitilmemiş bir nispette çoğalan işsizliğin, grevlerin ve istihlalatta noksanliyetin birer mevkiî olmakla beraber esaslı ve hakiki sebepleri biraz da başka sahalarda aramak lazımdır.

Cihan iktisadî vaziyeti hakkında esaslı bir fikir edinebilmek için her şeyden evvel dünya nüfusunu umumî bir surette nazar-ı tetkikten geçirmek faydadan hâlî değildir.

Kırk sene evvel bütün müstemlekelerin mecmu-i nüfusu 250 milyondan fazla değilken Harb-i Umumî'den evvel bu miktar 600 milyona ve Türkiye, İran ve Çin gibi memleketlerin siyasî istiklallerinden sarf-ı nazar edildiği takdirde malî ve iktisadî esaretlerden dolayı yarım müstemleke vaziyetinde bulunan memleketler nüfusları da birlikte hesap edilirse bir milyara balığ olmakta idi.

İstismar ve intifa sahalarının kâfi gelmemesi ve yeni ufuklar aramak ihtiyacının tevliid eylediği Umumî Harp'ten sonra ise dünya nüfusunu şu suretle inkısam eylemiş buluyoruz: Müstemleke ve yarım müstemlekeler nüfusu bir milyar 250 milyona yükselmiş, buna mukabil bu memleketleri istismar edenlerin miktarı 250 milyona tenezzül eylemiştir. Hakikatte ise bu bir milyar 250 milyon nüfusun yarattıkları kıymetler, son 250 milyon nüfusun kâffesine değil, ancak onların içinden göze görünmeyecek kadar küçük bir kısma ait bulunmaktadır.

Nüfus-ı umumiyenin tarz-ı inkısam ve yekdiğerleriyle münasebâtı hakkında bir fikir edindikten sonra iktisadî cihana umumî bir nazar atarsak istihlalatta büyük bir noksanlık hâsıl olduğunu, millî servetlerin korkunç bir surette mahvedilmiş bulunduğunu, pahalılığın çoğaldığını, işsizler ordusunun vâsî bir surette kabardığını, açlık ve sefaletin fevkalade tezayüd ettiğini ve bi'n-netice sınıflar arasındaki tezatların pek bariz ve had bir devreye girmiş bulunduğunu görüyoruz.

Geçen sene Avrupa'nın hububat istihlalatında, harpten evvelki miktara nispetle takriben on bir buçuk milyar kilo noksan vardı. Avrupa'da hayvanat miktarı pek gayr-i tabîî bir surette tenakus etti. Buna mukabil ise Avrupa seknesi harp zamanında 30 milyon kadar bir tezayüd gösterdi. Kömür ve demir istihlalatında büyük bir tenakus müşahede edilmektedir. Harp, harbe iştirak eyleyen milletlerin millî servetlerini lâ-akal nısf derecesinde mahveyledi. Avrupa hükümâtının en mühim ve zenginlerinin düyûn-ı umumiyeleri lâ-akal yedi misline balığ oldu. Diğer taraftan da kâğıt para miktarı fevkalade çoğaldı. Bu suretle harpten evvel cihan pazarında 28 milyar marklık kâğıt varaka-i nakdiye tedavül eylerken bu miktar 300 milyara yükseldi. Bu umumî nazardan sonra memleketleri iktisadî inkişaftaki kademelerine, yahut sukut ve zevaldeki derecelerine göre dört gruba taksim edebiliriz:

1-Harbe iştirak eyleyen Avrupa hükümât-ı merkeziyesi:

Harbin tevliid eylediği vaziyet ve netayıçten kurtulabilecek bir halde değildirler. Müteşebbislerle işçiler, tabir-i aherle sermaye ile iş arasındaki tezatlar bu kısım memleketlerde fevkalade had bir devreye girmiştir. İşçiler eski vaziyet ve hayat şeraitini bulamadıkları için pek

gayr-i memnundurlar. Burada –şimdiye kadar vaki olduğu gibi– işçiler burjuvaziye tutmuyor, bilakis burjuvazi işçileri kısıkrak tutmaya muztardır.

2- İngiltere ve Avrupa'nın bî-taraf memleketleri: İktisadî buhran henüz bütün çıplaklığıyla tezahür etmemiştir. Bununla beraber zafiyet ve kudretsizlik her tarafta kendini gösteriyor.

3-Amerika ve Japonya: Bu memleketler emperyalizmin inkişaf-ı tam devirlerini yaşıyorlar. Muazzam sınaî masnuat ihracatı, hariçte vâsî sermaye faaliyetleri ve kuvvetli müstemleke siyasetleri bu grubun en bariz tezahüratıdır.

4-Cenubî Amerika ve Afrika, Avustralya ve Hindistan gibi bazı Asya aksamı: Bunlar harp zamanında münakalat müşkülâtı ve Avrupa rekabetinden kurtulmaları sayesinde sanayiye süratle inkişaf ettirdiler. Kapitalizm devresine adım atarak iktisadî bir “vasıta *Objekt*” olmaktan çıktılar ve bir “amil *Subjekt*” vaziyetine geçtiler.

Bu tarz-ı taksimle bir araya topladığımız memleketler hakkında daha iyi ve vazıh bir fikir edinebilmek için her gruba mensup memleketlerden bir veya ikisini yakından tetkik edelim.

Almanya'da harpten evvel işe kabiliyetli 11,300,000 kişiye mukabil bugün ancak 4,800,000 kişi vardır. Harpten evvel 245,5 milyon kilo hububat istihsal edilirken 1920 senesinde 85 milyon kiloyu geçmemiştir. Alman düyûn-ı umumiyesi 250 milyar altın marka yükselmiş ve varidat yüzde altmış azalmıştır. Kambiyo fevkalade tenezzül eylemiştir. Bir dolar Almanya'da yirmi misli bir kıymette tedavül ediyor. İşsizler ordusu çok kabarmış, sefalet çoğalmıştır. Grevler, dâhilî muharebat layenkâtı devam etmektedir. Bunlara bakarak Almanya'nın bir devlet iflasına doğru gittiğini söylemek bir kehanete mütevakkıf değildir.

Fransa'da hayvanat harpten evvelkinden 5 milyon re's daha azdır. Buğday istihsalatı harpten evvelkinden 2 milyar kilo ve kömür istihsalatı bir buçuk milyar kilo noksandır. Çelik sanayiinin yaptığı istihsalat harpten evvelkinin nısfına düşmüştür. Fransa'nın son iki senelik ithalatı, ihracatının 37 milyar frank fevkindedir. Fransa'nın senelik bütçesinde 5,5 milyar franklık açık vardır. Düyûn-ı umumiyesi servet-i milliyenin yüzde ellisini tecavüz etmektedir. İktisat Meclis-i Âlisi'nin geçen sene Mart'ında verdiği erkama göre mevadd-ı gıdaiye fiyatları yüzde üç yüz tezayüd eylemiştir.

Fransa içinde bulunduğu ağır buhranı, Alman kömürü ve Alman tazminatıyla geçiştirmeye çalışmaktadır.

İngiltere azîm mesai sayesinde ziraî istihsalatını tezyide muvaffak oldu. Fakat İngiliz iktisadiyatının esasını teşkil eden kömür sanayii harpten evvelkine nazaran yüzde yirmi nispetinde tenakus etmiştir. Bu seneki kömür ihracatı harpten evvelkinin ancak altıda biri kadardır. 919 senesinde 2851 kömür ocağı mevcut iken 920 senesinde 2843'e düşmüş ve 1920'de istihsal edilen kömür de 229,743,128 tondan 229,503,435 tona tenezzül eylemiştir. En mühim sanayiinden olan mensucat iflasa doğru gitmektedir. 920 senesinin ilk nısfında elli bin lira kazanç yapan bir müessese, aynı senenin ikinci nısfında 135 bin sterlin lirası zarara uğramıştır. Bu şubenin bu seneki istihsalatı ise daha vahimdir. Geçen seneye nazaran bu sene yapılan istihsalat yüzde yirmi beşi tecavüz etmiyor. İngiltere'de çelik sanayii istihsalatı da düşmüştür.

İngiltere'nin düyûn-ı umumiyesi harpten evvelkinin on bir mislini geçmiştir ki, servet-i milliyesinin nısfını teşkil etmektedir. Yalnız ismiyle cihan piyasasında İngiliz hâkimiyetini temsil eyleyen sterlin lirası mevkiini Amerika dolarına terke muztar kalmıştır. İstihsal kudreti çok düşmüştür. 920 senesinde İngiltere'de beher işçi başına 183,5 tona isabet eylediği halde Amerika'da harpten evvel bile 651 tona isabet eylemekte idi. İşsizler miktarı 3 Haziran'da hitam bulan haftada 3,265,000 kişidir ki, bu miktarda grevde bulunan işçiler dâhil değildir. İktisat Meclis-i Âlisi'nin geçen sene Mayıs'ta tebliğ eylediği erkama nazaran mevadd-ı gıdaiye fiyatları yüzde yüz elli tezayüd etmiş ve işçi ücretleri ancak yüzde yetmiş nispetinde çoğaltılmıştır.

Amerika'ya gelince kömür istihsalatı harpten evvelkine nazaran yüzde on çoğalmıştır. Neft (petrol) istihsalatı Amerika'da harpten evvelkinin iki misline baliğ olmuştur. Şimdi bütün cihan kömür istihsalatının % 52'si, vapur tonlarının % 30'u, otomobillerin % 75'i, demir ve çeliğin % 40'ı, tiftiğin % 66'sı ve hububat istihsalatının da % 25'i Amerika'ya ait bulunmaktadır. Yeryüzünde mevcut motorlar miktarı umum nüfusa nazaran taksim edildiği takdirde beher 100,000 kişiye bir motor isabet ederken Amerika'da beher on iki kişiye bir motor isabet etmektedir. Amerika kudret-i istihsaliyesi tezayüd eylemiştir. Bu suretle iki Amerikalı işçi beş İngiliz işçisine tekabül eylemektedir. Harpten evvel İngiltere ve Fransa'ya karşı borçlu vaziyette bulunan Amerika, harp sanayii neticesinde bu borçlardan sıyrıldıktan maada evvelce borçlu bulunduğu hükümetler kendisine karşı medyun vaziyetine geçmişlerdir. Cihan altın mevcudunun nısfı Amerika'ya geçmiştir ve bu muazzam altın akını elan akıntısına devam ediyor. İşsizlerin miktarı ise milyonlara baliğ oluyor.

Japonya birçok sanayi şubeleri inkişaf ve tekâmül ettirmek suretiyle harpten fevaid-i azime temin eylemiştir. Mevadd-ı gıdaiye fiyatları % 130 tezayüd eylemiştir. Sanayinin inkişafıyla mütevaziyen işçi ordusu da fevk'al-had tezayüd eylemiş ve bugün 2,400,000 kişiye baliğ olmuştur. Sefalet, sınıf tezatları, grevler orada da mevcuttur.

Hindistan gibi henüz kapitalizm iktisat tarzı devresine ayak basan memleketlere gelince münhasıran mevadd-ı masnua ithal ve mevadd-ı iptidaiye ihraç eyleyen bu memleketler harp zamanında Avrupa rekabetinden kurtulduktan başka muharip kuvvetlerin muhtaç buldukları levazımı imal ve ihraca başladıkları cihetle hayat-ı sınaie göz karartıcı bir süratle inkişaf eylemiş ve fabrikaların miktarı yerden çıkan mantarlar gibi az zamanda her tarafı sararak onları birer sınaî memleket haline kalb eylemiştir. Mevadd-ı iptidaiye membalarında veya yakınlarında tesis edilen bu fabrikalar mevadd-ı iptidaiyeyi en ucuz fiyatlarla tedarikten başka her yeni kapitalist iktisadiyatına giren memleketlerde vuku bulduğu vechile iş kuvvetlerini ücretsiz denecek kadar ucuz fiyatlarla tedarik eyledikleri cihetle harpten sonra da diğerleriyle rekabet edebilirler. Bu hal bu gibi memleketlerde köylü halkın çiftlerini terk ederek şehirlerde fabrikalara koşmasını ve proletaryalaşmasını intaç eyliyor. Bu memleketlerde sefalet diğer grup memleketlerindeki kat kat fevkindedir. Millî hislerini kuvvetle inkişaf ettiren bu memleketlerde grevler şiddetle kendini gösteriyor ve bazen –Avustralya'da olduğu vechile– aylarca devam ediyor. Hayat pahalılığı şiddetle hissediliyor.

Görülüyor ki, cihan şimdiye kadar görmediği bir buhran karşısındadır. Harp devresinde münasebât-ı ticariye inkıtaa uğradığından cihan pazarı yekdiğeri yanında birçok parçalara inkısam eylemiş idi. Tahte'l-bahr harbi, ablukalar ve ilh... hasebiyle milletler arasındaki

münasebât hemen bî-taraflarla olan münasebetlere inhisar ediyordu. Harp nihayet bularak sulh iktisadiyatına geçilince zâhiren bütün eski maniler kalktı. Hakikatte ise borsa faaliyetinin çoğalmas ve kambiyo spekülasyonlarının pek gayr-i tabii bir surette yapılması yüzünden kambiyo fiyatlarında müthiş farklar baş gösterdi ve bu suretle evvelki inkısam daha feci bir şekil alarak pazardan tecerrüde kadar vardı ve bu tesirini her tarafta gösterdi.

İlk buhranlar, sanayii son devre-i inkişafını yapmakta bulunan en kuvvetli kapitalist memleketlerde başladı. Ve fazla istihsal suretinde tezahür etti. Ve bu suretle geçen sene evasıtında Amerika ve Japonya'dan müşteri bulamayan muazzam ihracat stoklarına ait haberler gelmeye başladı. Bu buhranın ilk haricî sebepleri Avrupa'da işira kudretinin düşmesi, bilhassa birinci gruba mensup memleketlerin daimî buhran ve yıkılışları ve Amerika'ya karşı borçlanmaları idi. Buhran çıktığı yerde kalmadı. İptidâî mevad ile ziraî mevad ihracatçılığında sınaî ihracatçı memleket haline inkılab eden Amerika'dan İngiltere'ye geçti. Tıpkı mütevasıl kaplardaki su gibi bî-taraf memleketler de bu buhrandan kurtulamadılar, Fransa'yı da daire-i sirayetinde alarak Avrupa-yı Merkezî'nin daimî buhranlarıyla birleştirdi ve bir cihan buhranı şeklini aldı.

Bu buhranın esaslarını bugünkü iktisadî sistemin tezatlarında aramalıdır. Buhranlar, proletarya sınıfının, harbin tahribatı yüzünden fevkalade fenalaşan hayat şartlarıyla bugünkü halinden katiyen memnun bulunmamasından ileri gelmektedir. Bunun önüne ancak istihsalatı tezyid etmekle geçilebilir. Birinci grupta; bugün içinde bulunduğu vaziyete nazaran istihsalatı tezyid etmek imkân haricindedir. Bazen uzun müzakereler neticesinde fazla saat mesai ile buna muvaffak olunsan bile vesait-i nakliye, kömür ve ilh. yoksulluğu veyahut yeniden zuhur edecek grevler yüzünden elde edilecek neticeler hiç olacaktır.

3 ve 4'üncü gruplar istihsali tezyide muvaffak olmuşlardır. Fakat netice katiyen işçi sınıfının vaziyetinde salah tevliid etmemiş, bilakis fazla istihsal ve satıcı bulamamak neticesi müthiş ve muazzam bir işsizliği ve istihsalatın tatilini ve bi'n-netice işçi sınıfının sefaletini mucip olmuştur.

İktisat nokta-i nazarından katiyen doğru olan "istihsali tezyid" bu suretle kapitalist iktisadî sisteminde tekrar yanlış telakki ve tatbik edilmiş oldu.

Suret-i umumiyede istihsali tezyid bütün çalışanların, cemiyetin bütün azalarının vaziyetlerini ıslah ve tezyid eder. Ancak cemiyetin ihtiyacı-ı hakikiyesini nazar-ı dikkate almak lazımdır. Anarşi hükümler olan sermayedar iktisadiyatında ise "istihsali yükseltme", ihtiyaçtan fazla istihsal, iktisadî buhranlar ve işsizlikten başka bir şey ifade etmez. Sermayedar istihsalinde tezyid edilmiş istihsal, her müstahsilin veya her müstahsiller grubunun kendi mamulâtlarını –bunların müşteri bulup bulmayacağını düşünmeksizin– çok miktarda istihsal etmek demektir.

Bu buhranları tevliid eyleyen esbabı şu suretle tespit edebiliriz:

1-Rusya'nın hemen tamamen müşteri vaziyetinden çıkmış olması.

2-Birinci gruba mensup memleketlerin 2 ve 3'üncü grup sermayedarlarıyla mübadele edebilecek veya satabilecek herhangi kıymetli mevaddı istihsal edememeleri. En bariz şekli kambiyoda görünmektedir. Lehistan'da bir dolar 700 leh markına ve bir İngiliz sterlin lirası 3000 marka tekabül etmektedir. Bu gruptaki memleketlerin alım kuvveti istikrazlarla

yükseltilmeye çalışıldı. Ortaya konan meblağ çabucak bitmiş ve iktisadî yıkılış o derece ilerlemişti ki, ne bu tarzdaki yardım ve istikrazlar, ne de sair yamama tedbirleri bir netice verebilirdi. Ve tabii istikrazlara da nihayet verildi.

3-Nihayet dördüncü gruptaki memleketler kendi sanayiini inkişaf ettirmekte olduklarından artık eskisinden çok az iştiraya müsaittirler.

Sınaî terakkiyat ve tevessüler daima gayr-i memnunları çoğaltmış ve buhranlar tevlid eylemiştir. Bugün pek kızgın bir devreye girdiğini gördüğümüz sınıf tezatlarına ve sınaî buhranlara bir de maddî istihsalatta kuvvetli bir tenakus inzımmam eylemiş bulunuyor. Bu bittabi hal-i mücadelede bulunan sınıflar arasındaki tezadı çoğaltmaktan ve ateşlemekten ve şimdiye kadar istihsalata hâkim olan sınıfa müzahir mevkiinde bulunmuş olan mutavassıt sınıfın da mevkiini tebdile mecbur olmasından ve proletaryalaşmasından başka bir netice vermeyecektir. Kâğıt paranın fevkalade tezayüdü hasebiyle orta sınıf çiftçilerin zenginleştiği zannediliyor. Hakikat-i halde istihsalatın azalması, sınaî mevaddın fevkalade pahalılaşması ve bilhassa harbin ağır borçlarının ve yükselen vergilerin hemen münhasıran bunlara tahmil edilmiş bulunması bu sınıfı bilakis pek ziyade fakirleştirmiştir.

Sulh Konferansı'nda İngiliz müşavir-i iktisadisi ve Oxford Darülfünûnu profesörlerinden Keynes, *Sulhun Netayic-i İktisadiyesi* adlı eserinde muharip hükümetlerin düyûnunu tetkik ve İngiltere, Fransa ve ilh.nin Amerika'ya medyun ve binaenaleyh esaret-i iktisadiyesi tahtında bulunduğunu erkam ile tespit eyledikten sonra Avrupa ve onunla birlikte bütün cihanın iflasa gittiğini kaydediyor. İngiliz iktisat âlimi neticede düyûnu mütekabilen keenlemyekün addetmekten başka bir çare bulamıyor. Bu takdirde Fransa'nın kazanacağını, İngiltere'nin bir şey kaybetmeyeceğini ve yalnız Amerika'nın zarar edeceğini söylüyor ve Amerika'nın "ulüvv-i cenabına" istinat etmek istiyor. Zaman bize menfaatten başka bir şey tanımayan sermayedarların ulüvv-i cenabına istianenin ne derece doğru olabileceğini gösterdi. Ne bu, ne de diğer yarım tedbirler içinde bulunduğumuz iktisadî iflasa mani olacak devalar değildir.

A. Cevdet

SEN [*⁴]

Her zaman söylüyorsun: “Ayrılık bir şey değildir, asıl ehemmiyetli olan aşkıdır.”

Artık bunu söyleme. Bu doğru değildir. Bana senden gelen bu iki ıstıraptan: aşk ve hicrandan, yalnız ayrılık hakikidir.

Rica ederim, müdrik olalım, güzel olsun diye aşklarını süslemeye muhtaç olanlar gibi yapmayalım. Onlar istedikleri gibi sevsinler, onlar başka insanlardır, fakat, söyle, biz değil! Biz değil...

Pierre, munsıf ol: Aşkın sana, karşıda sallanan ağacı, dalların arasından geçen mavi semayı ve yarım açılmış pencerenin arasından görülen toprağın keskin beyazlığı içinde uyuklayan bahçeyi benim gördüğüm gibi göstermeye muktedir midir? Çırpınan sükûnet içinde saatin sesinin yer değiştirdiğini duyuyor musun? Biraz sonra çabuk çabuk yerinden kalkacak, yakıcı bir ıstırapın ve pek çok kanadığı için şimdi yalnız bir tek cerihadan ibaret olan bir kalbin yükü altında yürüyecek misin?..

Benim ne düşündüğümü, ne yaptığımı biliyor musun? Artık bunu itiraf et: Eğer birdenbire seni sevmekten vazgeçecek olursam, sen bunu öğrenemeyeceksin, hiçbir şey bundan beni haberdar etmeden ve bana gözyaşları döktürmeden sen imdat diye bağırarak öleceksin...

Akşamüzeri sana mektup yazmak için odama çekildiğim için, hayatımı tasavvur ettiğini zannediyorsun. Fakat sahifelerin haricinde kalan, söylemediğim şeyler: mevsimin kokusu ve ânâtı, tesadüf ettiğim insanlar, hatta senin hayalinin bile içinde boğulduğu yorucu sa’y, asla yekdiğerine benzemeyen sesler, hissiyata zemin teşkil eden eşya, ehemmiyetsiz endişeler, bir ruhu dolduran ve boşaltan şeyler, ihtimal her şey olan bunları sen bir tarafa bırakmak mecburiyetindesin ve bunların eksikliğini gizlice hissediyorsan, heyecanlı ve buhranlı zamanlarında bunlar seni mustarip ediyorsa, bütün diğer zamanlarında, yürüyorsun, gülüyorsun, uyuyorsun, ellerini uzatıyorsun, münakaşa ediyorsun, yaşıyorsun, evet, yaşıyorsun...

Beni düşündüğün zaman, uzakta ve bütün hayat müddetince sana merbut olarak görüyorsun; mütemevvic tebessümlü bir tasvir gibi beni gözlerinin derinliklerine doğru çekiyorsun, bana mevhum ve hayalî bir kalp veriyorsun ve benim evsafıma inanıyorsun... Halbuki meydanda olan şey; masaya dayanmış iki dirsek, esvabımın mavi kenarı, müthiş demir parmakların tazyiki altında boğulan boğazım, uzaktan gelen bir çocuğun feryadı, sıcak ve çirkin oda... Daha uzağa gitmiyorum. Ben bundan başka bir şey değilim... Sen neden bir başkasını seviyorsun?

Deniyor ki: aşk hâkimdir, seven bir kalp her şeyi yapabilir. Evet, kitaplarda ve her dakika insanı istila eden müphem ümitte... Fakat, hakikatte, sevmeye mahkûm olduğumuz bu dünyada kalp tersine çarpar, aşk bir yabancısıdır ve azameti bir melun debdebesidir.

– Evet, iyi biliyorum: kollar arasında etrafa şualar saçan bir şey taşınır, verilebilecek hediye azametinden adeta tehaşi olunur. İnsan kendini o kadar ve hatta daha fazla hisseder

⁴ [*] Sadrettin Celal Bey tarafından tercüme edilmiştir.

ki, herhangi bir kimsenin, herhangi bir şeyin önünde diz çökmek ister. Fakat daima unutulur ki buseler, biçare hareketler, yan yana yürüyüşler, yalnız orada baş başa oturmalar, bütün ehemmiyetsiz ve adi görünen ve şüphesiz gayr-i kâfi olan bu şeyler, malik olduğumuz yegâne şeylerdir.

Bana demiştin: “Sen benim için her şeysin.” Bu, senin ilk mektuplarından birinde yazdığın bir kelimedir. Bunlar, sahifeye hakkedilmiş beş küçük işaret: ortasında “her şey” vardı.

... Semanın içinde yıkandığı ufuklar, ziyanın altın kollarını yaydığı şehir-i ayinler, kiliselerin muhaddeb hamelesi, berrak gülüşler, açıklık zevki, fırtına yaklaştığı zaman arza çarpan siyah gürlleme, izdihamlar, musiki ve deniz üzerindeki gemiler... Her şey, diyordun; ben tekrar ediyordum: her şey!...

Mademki bu dakikada benimkinden başka kuvvetlere itaat ediyorsun, demek ben her şey değilmişim ve sen aldanmışsın... Niçin aldandın?

Biliyorum, evet, ayrılmamız için mühim sebepler vardır, ben bunları kabul ettim, onlara inkiyad ediyorum ve sen bunlara ihanet edersen onları bu kollarımla sana gösterecek benim...

Kendimizi munsıf zanneden, diğerlerine acıyan, zekâyı seven biz ikimiz sersemler gibi zannetmiş ve karar vermiştik ki aşkımız bizsiz, evet, bizim mütevazı yardımımız olmadan yaşayacaktır.

Artık anlasana: aşkın; ne senin ne de benim için hiçbir şeye yaramadığı, saklı ve göğsün içinden daha büyük olmadığı, muzlim ve damarlar içinde akan bir zehre tamamıyla benzediği ve aşk ümidinden başka bir şey olmadığı bir yerde, evet, tasdik ediyorum, sen beni bir âle gibi seviyorsun... Fakat, tebessüm ettiği, işitildiği, deraguş olduğu, kendisine etle temas edildiği, hayatın hayat yani bir mucize olduğu yerde, evet orada, başkasına bahsetmeye cesaret edemeyeceğin hisseyi; ... Yalnız olduğumuz, seni çağırdığım, senin sükût ettiğin, bu halin nihayet bulmasını istediğin kalbin bir kalp bile değil fakat insanı hançerleyen na-kabil-i tahammül bir kuvvet olduğu, günün her vakasının bir mücazat teşkil ettiği, gecenin üzerimize çöküp bizi ezdiği ve harap ettiği yerde hissemi veriyorsun!.. Hiçbir şeyi mübalağa etmiyorum, budur ve hatta bundan beterdir, bunu söylemekten kendimi menedememeliğim şikâyet için değildir. En mücrim olan benim, çünkü bu hisseyi bizzat kabul ettim, bundan başkasına layık değilim.

Hayır, bana, çocuğunu avutan bir anne gibi cevap verme: “Biz ikimiz de birbirimize benzeriz. Senin çektiğin ıstırabı ben de çekiyorum, seni memnun eden şey beni de sevindiriyor. Seni bekleten şey beni de bekletiyor.”

Sen ve ben aynı değiliz. Eğer ıstırabın senin için en esaslı olan şey olsaydı sen gitmeyecektin ve hiçbir şeyin...

Anlamıyor musun ki bu bizi mahvetmektir. Bundan sarf-ı nazar sen, hıçkırılmamak için çenelerini sıkarak mı yaşıyorsun? Başkaları seninle konuştukları zaman onları dinlemek ve tebessüm etmek için kendini zorluyor musun? Beni daha az düşündüğünü ve alıştığın o muhitte benim tanımadığım birçok şeylerle alakadar olduğunu her gün biraz daha fazla hissetmiyorum musun? Cevap ver:

Dünün, o kadar mavi ve tannan akşamı karşısında, hicrana yabancı bir ümitsizlik dalgasını hissettin mi?

İlk günlerde, ekseriya, kalbim beni istila ettiği dakikalarda yavaşça: yetişir, derdim ve ayağa kalkarak, bir mahbesten kurtulmak kabılmış gibi, kımıldanırdım. Bu akşam artık hiçbir şeyi esirgemiyorum, bu akşam: yetişir! diye haykırıyorum... Gidiyorum ve kendimi aşktan çekip koparıyorum... Bütün mevcudiyetimin isyanını, feveran eden aşkımın bu vahşi kaçışını ve bunu daima ve daima meskût bırakmak (susmak) nefretini işitiyorsan, artık bana ne!..

Mademki yeryüzünde başka türlü sevmek mümkün değildir. Öyle ise, mevcut olan şeyden neden çekinmeli?..

Aşk fikir değildir, ne senin takdirin, ne benim sükûnet-i ruhum, ne de senin itimadındır... Hayır, aşkın seni aguşunda sıkıan na-mütenahî, derunî muamma, tatlı yalnızlık ve sendeki sarhoşluk değildir: Aşk, hakikatte, senden çıkmaya çalışan şey, senin hâkim olmak istediğin hariç, dünyada yegâne mevcut olan “almak” hareketini yapmak için uzanan elindir, senin aşkın, sevgilim, işitilmemiş sırrını tevdi etmek isteyen ağzın, yalnız kalmamak için beni sıkıan kolların, bizi sükûnetten kurtarmak için tatlılaşan sesin ve ulvî ifadeni bulmak için beni sürüklediğin cidaldır...

Aşkımızın, bulunmadığı yerde olduğunu iddia edenleri artık işitmek istemiyorum. Aşkımız, yürüdüğümüz bütün yollarda, yan yana oturduğumuz masaların etrafında, senin yanında sarkıtığım pencerelerin kenarındadır... Fakat o, herkesin yalnız başına alıp götürdüğü yerde değil, ancak bir arada bulunulduğu yerdedir. Ve yalnız oradadır.

Eğer hakikaten bu nokta-i nazarı kabul etmek icap ediyorsa, eğer hakikaten aşk bu ise, bu hazin inhizam, senin de nihayet içinde kaybolduğun bu akim keder, nihayet kuruyacak bu meraret ve beni değiştirecek ve artık müteessir etmeyecek olan bu metrukiyet ise, çok rica ederim, artık bu ismi telaffuz etmeyelim.

Öyle ise, itiraf edelim ki, ne sen, ne ben, ne de belki bugünkü dünya üzerinde yaşayan hiç kimse, belki devasa insanlar için yapılmış olan bu insiyakı yaşamaya ve sarf etmeye muktedir değildir.

Musahabelerimizde, sözlerimizde ve mektuplarımızda aşkımızı büyütme ve süslemeyle mahzuz oluyoruz: Ben bilmiyorum, aşkım büyük müdür, güzel midir, alçak mıdır. Yalnız hissediyorum ki, muzdaribim, biliyorum ki bir gün öleceğim ve yalnız bunun namınadır ki hakikat-bin olmak kuvvetine malikim. Eğer sen beni sevmiş olsaydın, eğer ben seni sevmiş olsaydım, sen burada bulunacaktın...

Hayır, itiraz etme Pierre, ben ne gayr-i adilim, ne katı ve ne de acı bir insanım, olan şeyi görüyorum: Şimdi dirseğimi indirerek dönüyorum, pencere henüz açıktır, oda, boş bir mezar gibi oyuk ve çıplaktır, çocuğun feryadı kesildi. Saatin tik takı devam ediyor ve benim boğazım yine evvelki gibi tazyik altındadır: Sen burada değilsin!

Magdeleine Marx

DARÜLMUALLİMİN VE DARÜLMUALLİMÂT-I ÂLİYE TEŞKİLATI

İçtimaî salahı temin edecek avamilerin başında bulunan muallimleri ihzar etmek meselesi ilm-i terbiyenin belki en mühim bahsi olduğundan memleketimizde bu meseleye taalluk eden teşebbüsât ve harekâtı kayd ile içtihadını beyan etmeyi *Aydınlık* bir vazife telakki eder. Bundan dolaydır ki Darülmuaallimîn ve Darülmuaallimât-ı Âliye Teşkilatı hakkında İbrahim Alaattin Bey'in Maarif Nezareti'ne takdim eylediği layihayı ehemmiyetine binaen bervech-i âti derc ediyoruz:

“Darülmuaallimîn ve darülmuaallimât kısm-ı âlileri esasen tâlî derecede tedrisatta bulunacak muallim ve muallime ihzarı için tesis edilmiş olup teşkilatın bir nizamnameye raptedilmemesinden dolayı âli kısımlardan muallim ve muallime ihzarı keyfiyeti bilhassa son senelerde nezaret-i celilenin matlubu olmak lazım gelen şekilden tebaüd etmiş ve adeta maksad-ı asliye tamamen bîgane bir tarzda devam etmekte bulunmuştur. Bu ihmalin neticesi olarak kısm-ı âliden mezun olan gençler darülfünûnu ale'l-ıtlak serbest bir surette takip ve ikmal etmiş olanlar gibi herhangi bir zümre-i dersiye dâhilinde hazırlanarak müntesib ve müteahhid buldukları meslek-i talim ile bi'z-zarure alakasız kalmakta ve hemen umumiyetle ihtisas derslerine devam etmiş olmalarından dolayı nezaretin kendilerine teklif edeceği grup derslerini deruhde edememektedirler ki bu hal darülmuaallimîn ve darülmuaallimât-ı âliyenin hikmet teessüsüne elbette münafi ve hükümetçe sarf edilen fedakârlığın tamamen faydasız kalmasını muciptir. Keyfiyetin böyle olmasındaki esbaba gelince: nezaretçe de malumdur ki dört beş seneden beri kısm-ı âlî talebe ve tâlibâtı derslerini kâmilen darülfünûnda tederrüs etmekte ve darülmuaallimîn ile darülmuaallimâta ancak iaşe ve ibate itibarıyla merbut bulunmaktadırlar. Üç seneden beri darülmuaallimîn-i âliyenin müteaddit teşebbüsleri üzerine kısm-ı âlî talebesine hiç olmazsa darülmuaallimîn binasında meslek-i talime ait tedrisat ve tatbikatın ifası mevzu-ı bahs olmuş ve bu esas nezaretçe de tasvip edilmiş ise de bu şeklin tatbiki ile iktifa edildiği yani kısm-ı âlî talebesi meslekî dersleri darülmuaallimîninde ve mebâhis-i ilmiyeyi darülfünûnda tederrüs eyledikleri halde dahi maarifçe mütezem olmak lazım gelen gayenin elde edilemeyeceği aşikârdır. Çünkü iptidaî muallimlerinden maada maarifin ihzar etmek ihtiyacında bulunduğu muallimler, iptidaiden sonra gelen mekteplerin tedris heyetlerini teşkil edebilmelidir ki bu müessesat arasında ale'l-umum iptidaî darülmuaallimînlerle darülmuaallimâtlar, tâlî meslek mektepleri ve sultanilerin devre-i ulaları vardır. Bu müesseselerde vazife-i talimiye ifa edecek zevatın da müteahhıs ve âlim olmaktan ziyade malumat-ı umumiyeye ve meslekiyeye sahip ve fen yahut edebiyat şubeleri dâhilinde birkaç zümre-i dersiye deruhde edebilecek surette yetişmiş olmaları zaruridir. Halbuki darülmuaallimîn ve darülmuaallimât-ı âliye talebe ve tâlibâtının bugün devam ettikleri Edebiyat ve Fünûn Fakülteleri; darülfünûn şubeleri olmak itibarıyla bittabi iptidaî darülmuaallimînlerin, hatta sultanilerin bile ihtiyaçları haricinde kalacak müteahhıs ihzarını istihdaf etmektedirler. Bi'l-farz Fünûn Fakültesinde kimya derslerini alan genç şimdi vaki olduğu vechile kimya-yı sınaî veya tahlilî gibi bir ihtisasa münhasır kalmakta ve tâlî tedrisat için lazım umumî kimya malumatıyla ihzar edilmemektedir. Halbuki umumî kimya malumatı aldığı farz olursa bile gerek darülmuaallimîn-i iptidailerde, gerek tâlî mekâtibde yalnız kimya dersine münhasır bir muallim tayinine imkân olmayıp fizik derslerinin ve belki bazen ulûm-ı tabiiyenin de aynı muallim tarafından tedrisi zarurî bulunmaktadır. Şu halde darülfünûnda kazanılmış ihtisasin meslek-i talime ve Maarif Nezaret-i celilesinin kısm-ı

âliden istihdaf ettiği gayeye tevafuk etmediği aşikârdır. Kezalik Darülfünûn Edebiyat Fakültesinde edebiyat, felsefe, tarih ve coğrafya bittabi ayrı ayrı dört ihtisas grubu telakki ediliyor ve ahiren Encümen-i Müderrisince ittihaz edilen mukarrerata göre bu ihtisaların kâmilin değil, ikişer ikişer dahi şahs-ı vahid uhdesinde tecemmuu gayr-i mümkün addolunuyor. Bi'l-farz bugün felsefe kısmından mezun olan bir darümuallimîn-i âliye müntesibinden muallim sıfatıyla istifade etmek mümkün değildir. Çünkü felsefe tedrisatı zaten devre-i saniyesi bulunan yalnız birkaç sultaniye münhasırdır. Ve buralarda da felsefenin hiç olmazsa edebiyat ile birlikte taahhüt edilmesi zarurî ve haftada iki üç saatlik bir derse başlıca bir muallimin tayin edilememesi tabiidir. Nukat-ı maruzaya muallimlerin malumat derecesinde evsaf ve itiyadat-ı meslekiyeye sahip olmaları zarureti de ilave edilince darülfünûn gayesiyle darümuallimîn-i âliye gayesinin ayrı ayrı şeyler olduğunu kabul etmek ve bunların telifi arzu edildiği takdirde muhakkak iki müesseseden birisinin gayesi zararına hareket edilmiş olacağını teslim eylemek lazım gelir. Filhakika Paris Darümuallimîn-i Âliyesi Sorbonne Darülfünûnu'nda ihtisâsî ilimlerini takip eden talebesine kendi binasında meslek konferans ve dersleri vermekle iktifa ettiği misal getirilerek iki gayenin telif edilmiş olduğu zikrolunabilirse de nezaret-i celilece de malumdur ki Paris Darümuallimîn-i Âliyesi; öteden beri muallim değil âlim ihzar etmek hususiyet ve ananesini haiz ve bizim için meşk-i taklit ittihazı müstahil ve gayr-i caiz bir müessesedir. Bundan maada Paris'te darümuallimîn ve darümuallimât-ı iptidailerin heyet-i talimiye ve idaresini ihzar etmeye mahsus ayrıca iki âlî darümuallimîn mevcuttur ki memleketimizde bu vazifeyi görececek bir müessese yok iken ve hemen tekmil taşra darümuallimîn-i iptidailer heyet-i tedrisiyesini İstanbul Darümuallimîni kısm-ı iptidaisinden mezun olanların teşkil etmesi gibi çok münasebetsiz bir hal devam ederken darümuallimînimizin kısm-ı âlisini darülfünûn gayesine teb'an mütehasıs ve âlim ihzarına hasretmek yalnız mühimmi ehemme takdim değil belki hülyayı hakikate tercih demek olur. Gerçi sultanilerin devre-i saniyeleri tedrisatını ifa edecek muallimlerin şubelerinde mütehasıs olması muktezi ise de gerek İstanbul'da ve gerek taşrada devre-i saniyesi teşekkül edebilen sultaniler zaten pek mahduttur. Hatta bugün birçok devre-i saniye muallimleri devre-i ulada meşgul edilmekte ve Avrupa'da hükümet hesabına tahsil ve avdet eden mütehasıs gençlere de devre-i saniye muallimliği bulunup verilememektedir. Demek ki daha epeyce bir zaman sultanî devre-i saniyeleri için nezaret-i celile muallim ihzarı ihtiyacından vareste bulunmaktadır. Atide bu ihtiyaç hissölunduğu zaman darülfünûn mezunlarıyla devre-i ula muallimleri arasından ihtisâsî tezyid etmiş muallimler de iştirak edebilecekleri "agregasyon" imtihanlarının küşadı ve muallimîn-i mütehasısının bu suretle tefriki de kabil olur.

Mesele etrafıyla nazar-ı dikkate alınarak ve Fransa'nın Saint-Cloud ve Fontenay-aux-Roses âlî darümuallimîni ile darümuallimâtı teşkilatı esas ittihaz edilerek İstanbul darümuallimîn ve darümuallimât-ı âliyesinin de evvela iptidâî darümuallimîn ve darümuallimâtlara, saniyen zükûr ve inas sultanilerinin devre-i ulalarıyla ale'l-ıtlak iptidaiden sonra gelen umumî veya meslekî mekteplere muallim ve muallime ihzar etmek üzere tensik edilmeleri nefsü'l-emre ve ihtiyac-ı memlekete her vechile muvafıktır. Bu şekil takarrür ederse evvelen: bugün tamamen bî-sud olan kısm-ı âlî; ayrıca bir masraf ve külfet ihtiyar edilmeksizin pek fazla mahsûs bir ihtiyacı tatmin etmiş olacaktır. Saniyen: iptidâî darümuallimîn ve darümuallimât müstakbel tedris ve idare heyetlerinin bu asırda gayr-i kabil-i ihmal olan evsaf-ı meslekiye ile yetiştirilmeleri ve İstanbul darümuallimîni binasının gerek kısm-ı iptidâî, gerek

kısm-1 âlî talebesi için müşterek bir sakf-ı meslekî teşkil edebilmesi temin olunacaktır. Salisen: darümuallimîn ve darülfünûn ders programlarının hadd-i zatında kabil-i icra olmayan telifi ihtiyacından vareste kalınacaktır. Rabian: iptidaî muallimleri arasında sa'y ve kabiliyeti bulunanların kısm-1 âlî müsabakalarına iştirak edebilmeleri suretiyle terakkileri kabil olacaktır. Hamisen: iptidaî darümuallimîn veya devre-i ula muallimlerinin de bilahare devre-i saniye müsabakalarına iştirak için temin-i ihtisasa çalışmaları mümkün olacaktır.

Maruzat-1 sabıka karin-i tasvip olduğu halde darümuallimîn ve darümuallimât-1 âliye nizamnamesi iptidaî ve âlî kısımlarında teşkilat-ı esasîyesini ihtiva edecek ve bu nizamnameden maada her iki kısım için ayrı birer ders programı vücuda getirilecektir. Nizamnamede kısm-1 âliye ait olmak üzere vazedilmesi münasip zannolunan başlıca mevad taslak halinde âtiye derc edilmiştir:

Madde 1- Darümuallimîn ve darümuallimâtın kısm-1 âlisi evvelen iptidaî darümuallimîn ve darümuallimâtlara, saniyen zükûr ve inas sultanilerinin devre-i ulalarına iptidaiden sonra gelen umumî veya meslekî mekteplere muallim ve muallime ihzar etmek üzere teessüs etmiştir.

2- Kısm-1 âlî edebiyat ve fûnûn namıyla iki şubeye münkasım olup her iki şubenin müddet-i tahsilîyesi üçer seneden ibarettir.

3- Edebiyat kısmında Türkçe, edebiyat, Arapça, Farisî, pedagoji, psikoloji, tarih-i terbiye ve teşkilat-ı maarif, tatbikat-ı dersiye, tarih, coğrafya, içtimaiyat, felsefe, lisan-ı ecnebi, resim, terbiye-i bedeniye, musiki – fûnûn kısmında Türkçe, pedagoji, tatbikat-ı dersiye, fûnûn, ulûm-ı tabiiye, ulûm-ı riyaziye, lisan-ı ecnebi, resim, terbiye-i bedeniye ve musiki tedris olunur. İşbu dersler tedrisat müfredatını natik programa teb'an ve derslerin mahiyetine göre her iki şubede ayrı ayrı veya müştereken ifa edilir.

4- Darümuallimîn ve darümuallimât-1 âliyeye kabul edilecek talebe ve tâlibât müsabaka imtihanına tabi olurlar. Müsabakaya kabul edilebilmek için evvelen: Osmanlı tâbiyyetini haiz olmak, saniyen: on dokuz ve yirmi beş yaşları arasında bulunmak, salisen: meslek-i talime mani nekais-i cismaniye ve lisaniyeden ve zaaf-ı umumiden ârî olmak, rabian: asgarî darümuallimîn veya darümuallimât-1 iptidaiden veya sultanî devre-i ulasından mezun bulunmak, hamisen: on sene müddetle resmî hidemat-ı talimiyede istihdam olunmayı, tahsil veyahut hizmeti terk halinde tazminat itasını mükellefen taahhüt eylemek şarttır.

Beşinciden on ikinciye kadar devam eden maddeler Müsabaka İmtihanları Encümeni ile tahrirî, şifahî müsabaka imtihanlarının mevaddını ve suret-i icrasını ve hin-i tefrikte müsavi ve kabiliyet gösteren namzetlerden sultanî tahsilini ikmal etmiş olanlarla darümuallimîn ve darümuallimât-1 iptidaiden mezun olup da birkaç sene hizmet-i talimiyede bulunmuş olanların tercih edileceklerini mutazammındır.”

Layiha burada hitam buluyor. Henüz katî şekilleri olmayan bazı teferruat ile teklif edilen programın bazı mevaddı tahvil veya tadile mütehammil olabilir. Ancak esas; gayr-i kabil-i münakaşa addolunacak derecede tabîî ve bedihî bir ihtiyacı tatmine matuftur. Bu cihetle layihanın Maarif Nezaretince ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınacağını ümit ve temenni ederiz.

AVDET [*5]

Nihayet, gölün pırlıtsı, yeşillikleri meydana çıkarmaya başladı. Ve kireçli tepecikler, her zamanki esmerlikleriyle kendilerini gösterdiler.

Beyaz kayanın içinde oyulmuş olan ve tünelin mahrecini teşkil eden dumanlı delikten, kilisenin kulesi, sonra şatonun duvarlarından bir kısmı görüldü.

Jan Bogdan kendisinin bulunmadığı zamanlar oradan bir şeyin alınıp alınmadığını anlamak için, eşyalarını sayan bir adam merakıyla, pencereden sarkmış bakıyordu. Tekrar gördüğü her ağaç kümesi ona, bir canlı manzara ile dimağına hakkedilmiş olan hatırası arasında zihnen mukayeseler yaptırıyordu. Her şey yerli yerinde idi, büyük yolun kenarında, rayların kenarlarında kilometreleri gösteren taşlar, eskisi gibi duruyordu; tam bu esnada, eskiden hayvanlarını ürküten ve hatta bir gün arabasını devirmek tehlikesine maruz bırakan, kırmızı kayın ağacı önünden parlayarak geçti.

Jan Bogdan derin bir teneffüsle göğsünü genişletti, cebinden yuvarlak küçük bir ayna çıkardı ve köyüne varmadan evvel son defa olarak çehresine baktı. Ona öyle geliyordu ki, o her istasyonda biraz daha çirkinleşiyordu. Yüzünün sağ tarafı oldukça ziyansız idi: birkaç tel bıyık kalmıştı. Yanağı, dudağının kenarında henüz kapanmış bir yaraya kadar düz ve pürüzsüz idi. Fakat sol tarafı!.. Harp veya sulh zamanlarında olsun köylülerle eğlenmekten başka bir şey düşünmeyen, bu melun şehirlilerden sol yanağı hakkında neler işitmişti?

Azametli profesörlerinden; beyaz tuvaletleri ile kendilerini göstermek isteyen güzel kadınlara varıncaya kadar onların hepsi haydutturlar!.. Okuma yazma bilmeyen zavallı bir arabacıyı mağlup etmek için büyük bir zekâya ihtiyaç yoktur!

Küfür ederek şapkasını başından çekti ve yanındaki kanepenin üzerine attı. Hayır, onda insan çehresi var mıydı? İnsanı bu hale koymak reva mıdır? Burnu rengârenk lekelerle yamalanmış, ağzı bir tarafa çekilmiş ve sol yanağı çiğ et renginde şişmiş, korkunç bir manzara idi. Elmacık kemikleri yoktu. Onun yerine bir parmağın tamamıyla içinde kaybolabileceği kadar derin bir delik vardı. Ve yüzünün her tarafında derin kılıç yaraları görünüyordu.

Bu hale gelebilmesi için ne kadar eza ve cefaya tahammül etmişti.

Duvarları cam, parlak bıçaklarla dolu o melun odaya bir kuzu gibi on yedi defa girmişti. İnsan çehresini iktisap etmek ve nişanlısını tekrar bulmak için, dişlerini gıcırdatarak çektiği ıstırapların hatırasıyla titredi.

Şimdi memleketine dönüyordu. Tren düdüğünü öttürerek istasyon memurunun küçük evi önünde durdu. O daha pencereden akasyaların kendisini selamladığını görmüştü. Çehresi kararın Jan Bogdan ağır torbasını sürükleyerek koridora çıktı. Bir an tereddüt etti, sonra basamakları atladi ve tren uzaklaşırken o orada ayakta sanki bir yerden imdat bekliyormuş gibi durdu.

Cebinden renkli büyük mendilini çıkardı ve alnından iri iri akan terleri sildi. Ne yapmalı? Sanki ne için avdet etmişti?.. Şimdi sevgili memleketinin toprakları ayağının altında

⁵ Macar muharrirlerinden Andre Alatsko'nun *Harpte İnsan* isimindeki eserinden Magdeleine Marx yoldaş tarafından Fransızcaya nakledilen bu hikâye Leman Sadrettin Hanım tarafından tercüme edilmiştir.

idi. Fakat daha bu sabah pek memnun bir halde ayrıldığı hastahaneye avdet etmek için çılgınca bir arzu duyuyordu.

Sargılar ile sarılmış, elleri ayakları tutmayan, topal, kör ve çehresi değişmiş insanlarla dolu, uzun koridorları görür gibi oldu. Hiç olmazsa hiç kimse onun yırtılmış çehresi önünde durmuyordu. Bilakis umumiyetle ona gıpta ediyorlardı, çünkü o çalışabilirdi. Ve sağ gözü ile ellerine ayaklarına malikti. Birçokları onun yerinde olmayı temenni ediyorlardı. Hatta bazıları onu açıktan açığa kıskanıyorlar ve hükümetin ona aylık bağlamasını haksız buluyorlardı.

Tahta bir bacak, tutmaz bir kol, en ufak bir hareketle hırlayan, bozuk bir makine gibi gürültü ile teneffüs eden delinmiş bir ciğerin yanında, kaybedilmiş bir gözün, yaralanmış bir çehrenin ne ehemmiyeti olur?.. Ne yapacağını bilmeyerek eşyasını omzuna aldı ve mütereddit adımlarla dışarıya doğru ilerledi.

Gözü önünde büyüyen ve kendinin büyüdüğüne de şahit olan güzel akasya ağaçlarının altında harpten evvel herkesin tanıdığı güzel arabacı Jan Bogdan ile karşı karşıya gelir gibi oldu.

Seferberliğin ilk günlerinde hemen bu ağacın altında kısık bir sesle Markiza ile son defa olarak vedalaşan, atak, cüretkâr delikanlı ile şimdi sakat, çenesi parçalanmış, bir gözü kör, yanağı yamalı hemen o gün felaket üzerine düşmüş gibi mustarip, avdet eden alil genç arasında acı bir mukayese bunu anlamaya kâfidir.

İlk günlerde Rusya'da silah altına alınmış olan demiryolu bekçisi Kvak'ın karısı, gevezelik ederek elinde zımbası, parmaklığın önünde sabırsızlıkla son yolcuyu bekliyordu. Onu görünce Jan Bogdan'ın kalbi öyle şiddetle çarpmaya başladı ki bilâ-ihhtiyar adımları ağırlaştı. Evet veya hayır, onu tanıyacak mıydı? Bacakları sanki kurtlanmış gibi bükülüyordu. Bileti verirken elleri titriyordu.

Aldı... Ve yol verdi... Zavallı Bogdan'ın nefesi kesiliyordu, büyük bir gayretle tek gözüyle onun yüzüne baktı ve emin bir sesle:

–Bonjur! dedi.

–Bonjur!

Gözü, onun gözlerine tesadüf etti. Ve onların büyüdüğünü, çehresini tetkik ettiğini ve bu manzaraya tahammül edemiyormuş gibi başını çevirdiğini gördü.

Orada tevakkuf edecekti. Fakat kadının, sanki şeytan görmüş gibi, titreyerek Jezu Marya diye mırıldandığını işitince, sallanarak mahcup uzaklaştı.

Kulakları uğulduyordu, tanınmamıştı!.. Tanınmamıştı!.. Garın karşısındaki sıraya kadar kendini sürükledi, eşyalarını yere attı ve müşkülâtle oraya oturdu.

Tanınmamıştı!.. Demiryolu bekçisi Kvak'ın karısı Jan Bogdan'ı tanıyamamıştı. Vaktiyle evleri birbirine bitişikti. Mektebe beraber giderlerdi. Birinci komünyonlarını da beraber yapmışlardı. Onu kollarının arasında sıkıştı. Ve Kvak köye gelip de onunla evleninceye kadar, Allah bilir onu kaç kere öpmüştü. Şimdi onu tanıyamamıştı! Hatta sesinden bile... Demek o kadar değişmişti!.. Ne yapmalı? Şatoya çıkıp da, hizmetçiler odasının kapısını iterek şaşırmış Markiza'ya neşeli bir bonjur demek? Evet, o avdetin böyle neticeleneceğini düşünmüştü!.. Allah bilir bunu kaç kere gözünün önüne getirmişti:

Hizmetçiler bağırıacaklar, sevinçle haykıran Markiza boynuna atılacak, onu kucağına oturtacak, etrafını alan dindar ve dikkatli hizmetçilerin arkası gelmeyen suallerine tek tük cevaplar verecekti.

Bu neşeli avdet ne olmuştu? O; demiryolu bekçisi kadına Jezu Marya dedirten bu çehre ile mi Markiza'ya kavuşacak!.. Markiza bütün civarda herkesle eğlenen dili uzun bir kadın olarak tanınmamış mıydı? Onunla sevişmeden evvel kendine göz koyan delikanlıların yüzüne karşı istihza etmemiş miydi?

Hıçkırıklarını zapt etmek için yumruklarını ısırıyor ve düşünebilmek için elleriyle başını sıkıyordu. Bu zamana kadar her şeyde muvaffak olmuştu. Mektepte, şatoda, hatta alayda bile onu severlerdi. Küstah, güzel bir erkek, iyi bir kavalye, hayvanlarını pek çok seven ve onlar tarafından da sevilen mahir bir arabacı olan Bogdan bütün hayatını neşe içinde geçirmişti. Geçerken yoldaki kadınlara buse gönderir, onlar da buna memnuniyetle mukabele ederlerdi.

Köyün en güzel kızı olan Markiza ile nişanlandıkları gün, Kont hemen kıskanç denecek bir tavırla Bogdan'ın omuzlarına vurmuştu. Rahip:

–Ne güzel çift, demişti.

Jan Bogdan cebindeki aynasını araştırarak buldu. Ve büyük yeis altında ezilmiş bir halde, yüzüne baktı. Güzel Markiza'nın nişanlısı bu mu idi! Bu maymun kafasının, meşhur bir profesör diye geçinen şarlatanın tamir ettiği bu paramparça çehrenin, Markiza'nın zevçliğe kabul ettiği güzel Jan Bogdan ile ne münasebeti vardı?

Markiza için yalnız bir Jan Bogdan mevcuttu, o da kontun şen arabacası, köyün en güzel delikanlısı olan idi. Fakat... Hâlâ kontun arabacası mı idi?.. Kont, muhteşem arabasını böyle bir ucube ile çirkinleştirmeyi ve şehre böyle zebani gibi bir arabacı ile girmeyi şüphesiz istemeyecekti.

Onu bir köşede bırakacaklardı. Hasat yapacak, ahırların gübrelerini temizleyecekti. Ve Markiza, bütün erkekleri arkasından baktırtan güzel Markiza böyle bir amelenin karısı olabilecek mi idi?

Hayır, hayır, artık Bogdan hissediyordu ki, sıranın üzerine yıkılmış olan bu zavallı genç artık Markiza için Jan Bogdan olamayacaktı. Alil, nihayet yine bir alildir ve Markiza Jan Bogdan ile nişanlanmıştır, yoksa avdet eden bu cadaloz ile değil!..

Yavaş yavaş bu ümitsizliği, ona bir takım yalanlar uyduran edepsiz şehirlilere karşı derin bir kin ve nefrete tebeddül etti. Onlar Markiza'nın vatan uğrunda çehresi değişmiş bir nişanlıya malikiyetle iftihar edeceğini iddia etmemişler miydi? Müftehir?.. Ah!..

Şimdi artık müstehziyane gülüyordu. Parmaklarının arasında o melun aynayı öyle bir hiddetle çeviriyordu ki, nihayet ellerini kanatarak kırıldı.

Ve hastahannede yalanlarıyla kendisini aldatan, hastabakıcılara karşı köpüren hiddeti içinde, kollarının içine akan kanları duymadı bile...

Vatan uğrunda çıkmış bir gözün, yarım kalmış bir burunun, bir köylü kadınına kâfi geleceğini söylemişlerdi. Vatan!.. İzdivaç merasiminde vatanın kolunda olarak mı kiliseye girecekti? Bütün kadınlar Markiza'ya acırken o vatani mi gösterecekti? Ne hayvanlık!

Garın karşısındaki sıraya yıkılmış, bütün ümitlerini, bütün hayatını, bütün hatıralarını ihtiva eden bir ismi mütemadiyen gözü önüne getiren Jan Bogdan, birden, kendisi daha çocukken, değirmenin arkasında, harap bir kulübede oturan topal Piyer'i hatırladı. Onu, sallanan bacağı, meyus ve müteessir çehresi ile tekrar görür gibi oldu. Evet... O da bu senenin işgalinde bacağına "vatan" uğruna feda eylemiş ve avdetinde, metruk ve harap bir kulübe içinde çürümeye mahkûm edilmişti. Yürüyüşünü taklit eden çoluk çocuğun eğlencesi olmuştu. "Kommün"ün hesabına olarak yaşadığı için köylülerin kinini celp ediyordu. Vatan uğruna! Fakat Piyer geçerken vatandan bahsediliyor muydu? Muhakkir bir tavırla ona "zavallıcık" diyorlardı. Hepsi bu...

Jan Bogdan o kadar dalgın, intikam düşünceleriyle o kadar meşguldü ki, birkaç dakikadan beri karşısında duran, kendisini dikkatle tetkik eden bir adamı görmemişti. Fakat birisi onu tahayyülatından ayırınca, kan çehresine hücum etti. Ve saadetinden kalbi durdu.

-Bogdan, sen misin?

Ayağa kalktı... Tanınmıştı. Kambur Milahi karşısında duruyordu. Jan Bogdan'ın ellerini taşkın bir şükran ile sıkmadığı bir adam, ne köyde ne de bütün civarda mevcut değildi. Fakat kambura gelince asla... Ve bilhassa bugün! Artık şüphesiz köyün yegâne sakat adamı olmadığından memnun olan kambur, onu kendisine bir arkadaş yapmayı düşünüyordu.

-Evet benim ne var?

Kamburun keskin, küçük gözleri, Bogdan'ın parça parça yüzünü tetkik ediyor ve acımış bir vaziyetle başını sallıyordu:

-Bravo! Ruslar yüzünü güzel bir hale koymuşlar!..

Bogdan uluyan bir köpek gibi söylenerek:

-Sana ne! Susmak lutfunda bulunur musun, ben de senin gibi kambur olsa idim tabii Ruslar bana bir şey yapmayacaklardı.

Kambur, bundan müteessir olmayarak, Bogdan'ın yanına oturdu.

-Muharebeden beri nezaketin değişmemiş Bogdan, pek neşesizsin.

-Bitmedi.-

DAHİLÎ ŞUUN

Eski Maliye Nazırı Tevfik Paşa'dan sonra riyaziyat-ı âliyenin Türkiye'de intişarına en ziyade hizmet eden ve bilhassa son zamanlarda hikmet-i riyaziye hakkındaki neşriyatı ve felsefe-i ilm üzerine kıymetli tercümeleriyle bu yoksul memleketimize biraz nur getiren üstat merhum Salih Zeki Bey'in vefatı ilim âleminde derin bir boşluk bırakmıştır.

İlmin bütün şuaatına karşı en büyük bir muhabbet ve alaka gösteren mecmuamız memleketi taziye eder ve bilhassa, kalan boşluğu, merhum gibi veya daha muvaffakiyetle dolduracak yüksek zekâların inkişafını ümit ve temenni eder.

Bezm-i Âlem sergisi:

Bütün içtimaî, terbiyevî hareketleri büyük bir dikkat ve ehemmiyetle takip eden *Aydınlık* sergi hakkında tenkidatta bulunmak, eserleri ve mektepleri yekdiğeriyle mukayese etmek kendi ihtisas ve salahiyeti dâhilinde bulmadığı için yalnız nazar-ı dikkate çarpan eserleri zikirle iktifa edecektir.

Beyaz işlerinde ve iç çamaşırlarındaki incelik ve maharetle temeyyüz eden Selçuk Sultan Kız Sanayi Mektebi'nde; Münire ve Saadet Hanımların kombinezonları, Refia Hanım'ın sabahlığı, Leman Adil, Reşide ve diğer hanımların eser-i sanatları olan vazolar tasavvurun fevkinde güzel ve incedirler. Faal ve kıymetli muallimleri Kenan Bey'in bizzat vücuda getirdiği ulûm-ı tabiiye ve hıfzıssıhha modelleri pek istifadelidir.

Üsküdar Kız Sanayii'nde Sabiha Hanım'ın elbiseleri ve çamaşırları, Müzeyyen ve Huriye Hanımların yatak örtüleri, Melahat Hanım'ın kombinezonu; Erenköy Sultanisi'nde Ratibe Abdulbaki Hanım'ın sırma işli entarisi, Seyide İbrahim Hanım'ın maşlahı ve bilhassa Macide İbrahim Hanım'ın mısır motifli bluzu cidden birer bedia-i sanattır.

Beyaz sofrta takımları, atlas üzerine ipek işleri mebzul olan Bezm-i Âlem Sultanisi'nde Muazzez Hanım'ın Ayıntap işi bluzu, Kandilli Sultanisi'nde Hamiyet Hanım'ın hesap işi yatak örtüsüyle Zekiye Hanım'ın bluzu; Çamlıca Sultanisi'nde Perihan Hanım'ın beyaz yatak takımı birer zarafet numunesidir.

Bu kız mekteplerinden maada sergiye iştirak eden kız ve erkek numuneleri, darülmualimîn ve tatbikat mektebi, kız ve erkek sanayi-i nefise mektepleri bütün kendiliklerini göstermiş olmamakla beraber, şayan-ı tebriktirler.

Aydınlık, her türlü mahrumiyetler, yoksulluklar, ıstıraplar içinde bu kadar kıymetli eserler meydana getiren bütün mekteplerimiz talebesine ve heyet-i talimiyesine daha büyük muvaffakiyetler temenni eder.

Zorakî mütalaat

Felsefe ile alakadar olduğu için, ilk nüshamızda bir tarz-ı civanmerdâne ile intişarını haber verdiğimiz *Dergâh* mecmuası bizi pek garip bir surette karilerine takdim ediyor. Mamafih biz ehemmiyetli olmayan bu nokta üzerinde ısrar edecek değiliz.

Eğer bu dünyada en yüksek şey ilim ve sanat ve bir de memleketse, *Aydınlık* bu üç mefkûre önünde ışık salan büyük meşalenin hiç olmazsa bir alev dilini teşkil etmek için intişar

etmektedir. Maksadımız, şu veya bu meslek-i felsefî veya içtimaiyi edillesiz ortaya sürüp durmak olmadığı gibi, bünye-i içtimaimizin kusup atacağı acayip ve muhayyerü'l-ukul yaşayış sistemlerini tavsiye etmek de hiç değildir.

Hem, uzun müdavele-i efkâr ve taharriyattan sonra arz-ı çehre eyleyen mecmuamız, memlekete hangi gayelerin tatbik edilip edilemeyeceği ihtarını daha salâhiyettar muhitlerden işitmesini daha fazla sever. Şimdiden şunu tasrih edelim ki, kabil olan bir ilmî olgunlukla çıkması arzu edilen *Aydınlık*, hiçbir platonik mefkûreye hizmet edemez. Ve böyle bir hareketi de kendine göre beslediği ilmî gurura hiçbir vakit yediremez.

İlim ve sanat serbesttir. Yazdıklarımızın beğenilmeyen veya iştirak edilmeyen noktalarını kim isterse tenkit edebilir. Bu itibarla *Aydınlık* memleketimizdeki fikir mücadelesi için bir “forum” olmak hevesindedir. Halbuki hürriyet-i fikriyenin memleketimiz için mücaz olduğu takdir ettiğini söyleyen “Dergâh” aynı hürriyeti; “bir milletin kuvvetle yaşayan mukaddes hislerini ihmal etmemek, eserlerin içtimaileşmesi” gibi bize Ziya Gökalp Bey’i çok hatırlatan bir takım kayıtlarla takyid eyliyor.

Diğer cihetten “darülfünûn mümessili mecmua” yine son nüshasında hiç hatırımızdan geçmeyen bir şeyi mahza tenkit arzusuyla bize isnat etmektedir. Bizim maba’de’t-tabiat felsefe-i tarih arasında bir münasebet gördüğümüzü ileri sürerek bunu öğrenmek pek istediğini ve bizim güya vermeyi vadettiğimiz tafsilatı bekleyeceğini beyan ediyor. Yazılarımızı şöylece sudan okumayanlarca böyle bir takım manalar istihracı kabil değildir.

Mamafih biz yine pek isterdik ki İbn-i Haldun’un felsefe-i hayatı ile bilhassa Horasanlı Gazali’nin “halik” veya “illiyet” nazariyatından daha fazla bahsedilsin ve biz de bu cins hataya bundan sonra olsun düşmeyelim.

Mecmuamızdaki yazılarda çok mürettip hatası olduğu dermeyanıyla, sağlam bir tenkit için evvel be evvel onların tashihini talep eden *Dergâh* muharririne kemal-i te vazula şunu arz ederiz ki, mürettip hataları ne çok, ne de ehemmiyetlidir. Binaenaleyh tenkitlerini kemal-i serbestiyle yapabilirler. Biz, bundan tevellüd edebilecek zararları seve seve kabul edeceğiz.

Türkiye İktisat Mecmuası – Bu bilhassa memleketin hayat-ı iktisadiyesine ait birçok kıymetli makalelerle Anadolu’ya ithali memnu eşyanın listesini ihtiva eden ikinci nüshasını karilerimize tavsiye ederiz.

Tedrisat Mecmuası – Terbiye ve tedrisat meselelerine ait pek kıymetli makaleler ve vesikaları neşreden bu mecmuayı bütün muallime ve muallim arkadaşlarımıza hararetle tavsiye ederiz.

Yeni Nesil’in 14. nüshası Salih Zeki merhuma tahsis edilmiştir. Merhuma ait ihtisaslar ve hatıraları ihtiva eden bu nüshayı okumaktan kimse müstağni kalamaz.

BERGSON’UN TEKAÜDÜ [*⁶]

Meşhur filozof Bergson’un ismi son zamanlarda gerek matbuatımızda, gerek münevver gençler arasında az çok mevzu-ı bahs edildi. Memleketinde bile henüz anlaşılamayan bu zatın

⁶ [*] Mevzuun ehemmiyetine binaen *Vakit* refikimizden muharririn müsaadesiyle iktibas edilmiştir.

bizde anlaşılmış olmasına imkân yoksa da herhalde ismi etrafında hararetilce bahisler geçti. Bu itibar ile müşarünileyhin College de France'daki müderrisliğinden tekaüdünü talep etmesi üzerine Fransız gazetelerinin neşriyatından bizim karilerimize de malumat vermek faydasız olmayacaktır zannederim. Filozofun College de France'dan çekilmesinin esbabı hakkında ilk defa 23 Haziran tarihli *Gaulois* gazetesi malumat veriyor. Mamafih bir gün sonra *Temps* gazetesinde Paul Suede'nin [?] neşrettiği makaleyi buraya nakletmeyi daha müfid görüyorum. Çünkü bu makale hem Bergson'un esbab-ı istifası hakkında söylenenleri hülasa ediyor, hem de filozofun Fransa'da nasıl tanındığı hakkında fikir veriyor:

“Mösyö Henri Bergson'un College de France muallimliğinden istifası söylendiyse de müşarünileyh altmış yaşını ikmal etmiş ve kırk sene ifa-yı hizmetle darülfünûn hocalarının haiz oldukları hakk-ı tabiiyi istimal etmiş bulunmasına göre istifa değil, tekaüdünü istida etmiş olduğunu söylemek daha doğru olur. Fakat derslerine gidemediği zamanlar yerine bir vekil göndermek suretiyle kürsüsünü muhafaza etmek mümkün ve meşru iken acaba hakk-ı istifasını istimaline sebep ne idi? College de France'ın Comedie Française demek olmadığına ve ilanlarında Barji [?] ve Ferodi [?] [1⁷] gibi parlak isimlere ihtiyacı bulunmadığına şüphe yoksa da bir Bergson'un ismi College de France hakkında pek müessirdi. Bu isim ecebileri, bilhassa müsabakaları seven ve spor nokta-i nazarından hepsinde ispat-ı vücut eden İngiliz ve Amerikan dostlarımızı çok mütehasis ediyordu. Hiç şüphe yok ki Mösyö Bergson bugün dünyanın en meşhur filozofudur. Nasıl ki Carpentier de Dempsey'yi “nakavt” ettiği halde cihanın birinci boksörü olacaktır. Bergson'un vücudu müderrisi olduğu müessese için mükemmel bir propaganda demektir, kazandığı beynelmilel nüfuza ne Claude Bernard ne de bizzat Ronan [?] mazhar olmamıştı. Fakat Mösyö Bergson muhakkak muvaffakiyetlerinden usanmış yahut hiç değilse hakiki bir filozof için biraz inkisar-ı hayali mucip mahiyette olan bu muvaffakiyetin zevkine varmamıştı. Üstat gazete mülakatlarından muhteriz olduğu cihetle tilmizi Mösyö Renee Jiluin [?] tarafından *Gaulois*'ya verilen izahat buna delalet ediyor. Mösyö Jiluin'e göre tekaüt olması da ispat eder ki bu pek ciddi mütefekkir; derslerine birçok meftunları ve bilhassa meftuneleri cezbeden müfrit Şapaş'ın [?] esiri değildi.” Kitaplarını okuyanların, ona takarrüb bahtiyarlığına mazhar olanların hiç şüphe etmediği vechile çekilmesi hakikaten kemal-i ciddiyetini ispat eder. Mösyö Bergson yaşayışında son derece nazik, mahviyetkâr, müctenib ve mütehayyil tavırlı bir adam olup Mösyö Jiluin'in de söylediği vechile etrafındaki fazla sitayişin zannettirebileceği bir fitratta değildir. Kendisini tanımayanlar indinde bir Bellak [?] veya bir Karo [?] cinsinden bir adam gibi telakki edilmekten usanç getirmiş olduğu ve telifatını okumak veyahut hiç değilse bunların münderecatını anlamak kabiliyetini herhalde haiz olmayan Bergsoncu tâlibât ve nisvanın ifrat derecede kesreti karşısında manevî bir rahatsızlık hissetmiş bulunduğu bedaheten anlaşılır bir keyfiyettir. Maba'de't-tabiât mütehasısı için Mösyö Bergson mümkün olduğu kadar vazih ve aynı zamanda ahenk ve hayal ile araste bir muharrir meziyetine sahiptir. Fakat mevzuları çetin ve fazla ciddiyet ve itina ile tedvin edilmiş olduğu için pek büyük bir dikkat sarf edilmeksizin ve evvelce kuvvetli bir tahsil ve tettebbuyla hazırlanmış olmaksızın onları takip etmek mümkün olmaz.

Mösyö Jiluin tarafından Bergson'un istirahat için değil belki çalışmak için çekilmiş olduğu hakkında verilen haberler bizi biraz teselli ediyor. Filhakika diğer büyük muallimler

⁷ Meşhur iki aktör.

sa'ylarında devam etmek ve taharrilerinin netayicini pek tabii olarak umumî derslerinde teşhir eylemek üzere çekilmeye lüzum görmemişlerse de herkesin bir usul-ı sa'yı olduğuna göre Mösyö Bergson'un da tecerrüd ve inzivaya ihtiyacı olduğu anlaşılıyor. Bergson, *Ruhî Kudret* ismindeki kitabını takip edecek olan muhtelif ticaret-i kalemîyeyi câmi' cildi için bir mukaddeme hazırlıyor ki bu mukaddemede salık olduğu mezheb-i felsefinin manasını ve Einstein'ın nazariyatıyla olan münasebâtını tayin edecektir. Bu küçük bir iş değildir. Bundan sonra da muharebeden evvel başlanmış olan beşeriyette efkâr-ı ahlakiyenin tarihi hakkındaki büyük eserine devam edecektir, bu da muazzam bir meşgale. Mösyö Jiluin'in beyanatında bilhassa calib-i dikkat olan cihet bu meşhur hades filozofunun "bir meseledeki bütün şey'i mu'tâları tamamen tetkik etmeksizin mutmain olmadığı" hakkındaki ifadedir.

Bergson; efkâr-ı mahsusasını meydana koymadan evvel bütün menabii tamik ve bir mesele hakkındaki tek mil âsârı tetkik eder. Yalnız "ziya-ı tekellüm" hakkında tetkikatta bulunmak için beş sene çalışmış ve *Yaratıcı Tekâmül* eserini yazmadan evvel meslek-i tekâmüle ait bütün menabii ikmal için on sene uğraşmaya mecbur olmuştur.

Hülâsa Mösyö Bergson da Taine ve Ronan gibi bütün müdekkik mütefekkilere mümasil bir tarz-ı sa'ya sahiptir ve görülüyor ki Pegi [?] bu hususta ihtiyatsızca itiraz etmiştir. Pegi için bir mevzua bizzat mübaşeretten evvel hakkında söyleyenleri bilmek mecburiyeti gayri kabil-i tahammül bir işkencedir ki hadsiliğin başlıca iyiliği bizi bundan kurtarması olmak lazım gelir. Bir genç Bergsoncu da daha fazla safvetle "Bergson'un en büyük lütfu pek emin olmadığı şeyleri tasdik ve kabule müsaade etmesidir." diyordu. Fakat aaleb-i ihtimal Mösyö Bergson hadesi; bazı tilmizlerinin telakki ettikleri gibi anlamıyor ve belki amiyane telakkisiyle kendisi de tamamen "Bergsoncu" değildir. Şimdi Bergson'un mesleğini tam bir vuzuh ile anlatacak olan mev'ud mukaddemenin intişarına şedid bir merak ile intizar ediliyor."

Görülüyor ki Bergson Paris'te kendini anlamadan alkışladıkları için âlem-i tedristen bıkmıştır. Ya burada gıyabî tilmizleri veya fuzulî mümessilleri bulunduğunu öğrense hayatından da usanırdı. Meslek-i felsefisini yeni bir eserle itmam ve ifham etmek lüzumunu hisseden bu üstat bizde o mesleğin çoktan terbiye gibi bazı şubat-ı ilmiye tedrisatına tatbik bile eylediğini duysa hadsiliğin bu derece feyz-bahş olmasına muhakkak hayret ederdi.

Yine kendi âsârı iştihar edilmek suretiyle "Kerbela'ya giden Bedevinin mağrur lüleci taciri üfürükle tarumar ettiği" misal getirilerek memleketin gençliğine tavr-ı kalenderane ve maişet-i dervişane telkin edilmek istenildiğini bilse şaşardı. Hele o derece dakik kuyud ve itina ile vücuda getirdiği âsârın üç beş sahifesini paldır küldür nakletmek isteyenlerin ortaya yeni bir sistem attıklarına zahib olduklarını haber alsa kim bilir ne kadar gülerdi!

Temenni ederim ki Bergson'un tekaüdü bizim terbiye fakültemizde de bu şekil Bergsonculuğun tekaüdünü mucip olsun, bu kabil bahislerle zavallı gençliğimizi uğraştırmak zamanının henüz hulul etmediği, memleketimizdeki ilim ve irfan telakkisinin selameti namına artık takdir edilsin.

1 Temmuz 337

İbrahim Alaattin

İSTATİSTİKİ MALUMAT

Amerika'nın 77 senelik (1840 – 1916) umumî sarfiyatı 26,412,475,744 dolardı.

1817 – 1921 zarfında beş senelik sarfiyatı ise 42,269,121,885 dolara baliğ olmaktadır.

Bu suretle hükümetin son beş senelik sarfiyatı, mütekaddim 77 senelik mecmu-i sarfiyatının % 170'ine baliğ olmaktadır. Bu 42 milyar doların 33,5 milyarı tahrip ve imha için ve yalnız 1 milyar 700 milyonu tesisat ve imarat için sarf edilmiştir. 1890 senesinde devletin masarifi nüfus başına 4,75 dolar olduğu halde 1919 senesinde 114,77 dolara baliğ olmaktadır.

1920 senesinde devlet sarfiyatı 5,687,702,848 dolar olup bunların da 5,321,162,438 doları harp levazımı için sarf edilmiştir. Nüfus başına isabet eden vergi 53,46 dolardır ki bunun 50 doları harp maksatlarına sarf edilmektedir.

Forward

Müdür-i Mesul: Sadrettin Celal